

Araştırma Makalesi/Research Article**İslam Medeniyetinin Seküler Medeniyete Katkıları***Contribution of Islamic Civilization to Secular Civilization***Arif ÖZAYDIN*****Öz**

Bu çalışmada yaşayan ve birbirine hasım gibi gözükten iki medeniyet ele alınmıştır. İki medeniyeti, medeniyet yapan temel karakteristik özellikleri incelenmiştir. İki medeniyetin birbiri ile olan etkileşiminde İslam medeniyetinin seküler medeniyete büyük tesiri olduğu, ama bunun gizlendiği, üstünün örtüldüğü ortaya konulmuştur. Batıda ortaya çıkan seküler medeniyet aydınlanmacı felsefenin ürünüdür. Aydınlanma felsefesi ise kilise dışında, Endülüs ve Kuzey Afrika Müslüman okullarında eğitim almış, İslam bilim ve düşünce ikliminde yetişmiş Yahudi ve Hristiyan bilginlerin akıl ve akli temsil eden bilimin yol göstericiliği üzerine gelişmiş düşünme ve bilme işidir. Günümüz hâkim medeniyeti kendini bilim ve teknoloji medeniyeti olarak takdim etmektedir. Bilim ve teknoloji medeniyetinin öncü medeniyeti ise İslam medeniyetidir. Bu gerçeği Fuad Sezgin, "İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi" alanında yaptığı çalışmalarla ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, İslam medeniyeti, Seküler medeniyet, Fuad Sezgin.

Abstract

In this study, two living civilizations, which seem to be the opposite of each other, are discussed. The main characteristics of two civilization were examined. The interaction of two civilizations with each other Islamic civilization has a great influence on secular civilization, but it is revealed that it is covered. The secular civilization that emerged in the West is the product of enlightened philosophy. The Enlightenment philosophy is the advanced thinking and knowledge on the guiding of science that represents the mind and the mind of the Jewish and Christian scholars who were trained in Muslim schools in Andalusia and North Africa, trained in Islamic science and thought. Today's prevailing civilization presents itself as a civilization of science and technology. The leading civilization of science and technology civilization is Islamic civilization. Fuad Sezgin, has revealed this fact in his "Islamic Science and Technology History" studies field.

Keywords: Civilization, Islamic Civilization, Secular Civilization, Fuad Sezgin.

Geliş Tarihi/Received: 21.05.2019 - Kabul Tarihi/Accepted: 26.06.2019

* Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Gaziantep/Türkiye, ozsagir@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1011-0065.

GİRİŞ

Bugün yaşayan ve öne çıkan, bir birine hasım gibi gözüken iki medeniyet vardır. Biri İslam medeniyeti diğer ise Seküler medeniyettir. İslam medeniyeti, referansını vahiy ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından alarak süreç içerisinde neşet eden ilmi birikimle geliştirdiği hayat tarzı ve bunun sonucunda ürettiği insan tipi, hukuk düzeni, ahlâk anlayışı temelli bir ekonomik, sosyal ve siyasal düzendir. Seküler medeniyet ise din temelli olmayan, bilim-felsefe temelli ekonomik, sosyal ve siyasal bir düzendir.

Seküler medeniyet (civilization) kavram olarak ortaya çıkışı ve bunun tarihi seyri olarak aldığı anlama bakarak değerlendirildiğinde, Avrupa merkezli bir medeniyetle karşılaşılmaktadır. Bu nedenle de seküler medeniyete, Batı medeniyeti de denmektedir. İslam medeniyeti ise “Medine” merkezli bir kavramsallaştırmadır.

İnsanlık tarihinin son 250 yıllık döneminin hâkim medeniyeti seküler karakterlidir. Bu medeniyetin insanlığı nereye götürdüğü/getirdiği, Birleşmiş Milletler öncülüğüne organize edilip sonradan akamete uğramış olan “Medeniyetler İttifakı Girişimi” ile ilgi hazırlanmış olan, “Medeniyetler İttifakı Raporu”nda ortaya konulmuştur. Raporun birinci bölümünde, insanlık âleminin içinde bulunduğu “HAL'in hali” tahlil ediliyor. Raporun ilk cümleleri çok dikkat çekici: *“Dünyamız bir dengesizlik içinde. En zengin üç insanın gelirinin toplamı en az gelişmiş olan ülkelerin gelirlerinin toplamından neredeyse daha fazla. Günümüzde tıp dünyası büyük başarılar ortaya koyuyor ama her yıl üç milyon insan tedavisi mümkün olan hastalıklar sebebiyle ölüyor. Yüz otuz milyon çocuk temel eğitim imkânından mahrum. Dünyamızın birçok bölgesinde katliamlar sürüp gitmekte. Dünya nüfusunun ne kadarının temel insan haklarından, demokrasiden, dolayısıyla eşitlikten, özgürlükten mahrum olarak yaşamak zorunda bırakıldığı hepimizin malumudur.”* Dünyanın bu hale gelmesinin baş sorumlusu, bugünün hâkim medeniyet paradigmasıdır. Bu Batı Sivilizasyonu bütün iddialarına, demokrasi çığırkanlığına rağmen dünyada yoksulluğu, haksızlıkları, cinayetleri, eşitsizliği ortadan kaldırma iddiasının aksine bunları bizzat kendisi üretiyor. Tıpkı terörü, savaşları, işgalleri ürettiği gibi... Özü itibarıyla kapitalist olan bu paradigmanın insanlığa verecek bir şeyi kalmamıştır. Bu anlamda “tarihin sonuna gelindiği” söylenebilir. İnsanlığı içine düştüğü bataklıktan kurtaracak olan İslam medeniyetidir. Zira batının, kendi “karanlık çağ”ından kurtulmasının yolunu ve ışığını İslam bilim ve düşüncesinde bulmuştur. Batıyı kendi tabirleri ile “aydınlığa” çıkaran, Kilise dışında, Endülüs ve Kuzey Afrika Müslüman okullarında eğitim almış, İslam bilim ve düşünce ikliminde yetişmiş Yahudi ve Hıristiyan bilginler olmuştur. Aydınlanmacı düşünce biçimi kiliseye karşı bilimin ve hür düşüncenin yolunu açmıştır. Bu anlamda Batıda, Seküler medeniyet dönemi başlangıçta İslam medeniyetin çok şey almıştır ama inkâr etmiştir. Üstat Fuad Sezgin batının bu inkâr ve hırsızlığını, “İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi” alanında yaptığı çalışmalarla ortaya koymuştur. Benzer şekilde Jake Goody'de “Tarih Hırsızlığı” kitabında batının doğudan (İslam toplumundan) ne aldığını çok net ortaya koymuştur.

İnsanlığın önünü açan İslam medeniyetini yeniden yeryüzü insanlığının dikkatine sunmak, bu medeniyet mensuplarının birincil görevidir. Bu amaçla incelenen konuda önce medeniyet ve medeniyet tasavvuru kavramları açıklanmıştır. Sonra İslam medeniyeti ve Seküler medeniyet temel karakteristikleri üzerinden incelenmiştir. Sonuç kısmında ise İslam medeniyetinin seküler medeniyet katkıları ortaya konulmuştur.

MEDENİYET

Bir olguyu anlamaya, analiz etmeye tarifile başlamak bilimsel yaklaşım gereğidir. Zira tarif bir perspektiftir, kısa bir özettir. Ancak bazı kavramları tarif etmek çok zordur. Medeniyet onlardan biridir. Kavram olarak Medeniyet, Arapçada “şehir” anlamına gelen “Medine” isminden türetilmiştir. Kelime, kök itibarıyla “yönetmek” (es-siyase) ve “malik olmak” anlamları da bulunan deyn (din) mastarıyla ilişkilidir. Medeni (medeniyeye) ve medini ise şehre mensup olan, şehirliliği, dinin şehirde ekonomik, kültürel, estetik, siyasi anlamda ifadesinin somutlaştığı dünya görüşünün yaşamda ifadesini bulan bütün kastedilmektedir. Medeniyet hem tasvir edici, hem değer koyucu (normatif) bir kavramdır. Kavramın Batı dillerindeki karşılığı “Civilization”dır. Sivilizasyon Latince’de “şehirliliği” anlamına gelen “civilis” kelimesinden türetilmiştir. Civilization kavramı, ilk defa Fransızca olarak Marquis de Mirabeau tarafından 1757 yılında kullanılmıştır. Daha sonra başta İngiltere olmak üzere diğer batılı ülkelerde kullanılmaya başlanmıştır. O dönemde özellikle Fransa’da ve daha sonra İngiltere’de seçkin zümrenin hayat tarzını ifade etmekte olup, terimin belirleyici anlamı “medenileştirmek”tir. Zaman içinde manası değişerek içeriği genişlemişse de manasını hala kısmen muhafaza etmektedir. Fransız ve İngilizlerin civilization kavramına karşın, Almanların Kultur kavramını kullanmaktadırlar. Muhtevaları birbirine yakın olsa da Alman kimliğinin oluşumuna vurgu “kültür” kavramının macerası ile İngiliz ve Fransız kibrinin, üstünlük duygusunun dışı vurumu olarak “sivilizasyon” a vurgu; Avrupa içi bir ayrışmanın belirtisidir. Civilization, son 250 yüzyıl içerisinde Batı’nın kendisini daha önceki dönemlerden ve çağdaşı olan diğer toplumlardan farklı olduğu ileri sürülen hayat tarzına verdiği isim olarak ortaya çıkmıştır (Toynbee, 1980: 33).

Medeniyet, kültür üzerinden de tanımlanmaktadır. Latincede kültür (cultura), toprağın sürülüp işlenmesi, ürün vermeye hazır hale getirilmesi demektir. Zaman içinde anlam genişlemesiyle kültür, insanın toplumsal yoldan kendisi ile çevresini öğrenip anlamsı, doğal ortamını da işleyip yaşanabilir duruma sokmasıdır (Duralı, 2015: 31). Kültür ile medeniyet aynı biçimde kullanılsa da aralarında ciddi fark vardır. Kültür mikro bir kavram, medeniyet makro bir kavramdır. Medeniyet kültürler üstü kültür şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda medeniyet, çok sayıda kültürün ahenkli bir birlikteliğinden meydana gelen “bir kül, bir bütündür.

Medeniyet kavramı bu anlamının yanında iki ayrı anlamda daha kullanılmaktadır.

i. İnsanın görgülü olma, kendini kontrol etme yeteneği veren değerler bütününe haiz olması anlamında kullanılmaktadır. Gündelik dildeki ‘medeni insan’

kişinin başkalarına karşı görgülü davranma, kibar, nezaket, nezahet, incelik, edep ve pek tabii ahlâklı olmayı ifade etmektedir.

ii. Medeniyet gelişmiş olarak kabul edilen toplumları gelişmemiş sayılan toplumlardan ayıran özelliklere işaret etmektedir. Bu anlamıyla medeniyet, insanlığın ulaştığı birikim ve gelişmişlik düzeyini ifade ettiği gibi bu düzeyin Batılı toplumlarca kaydedildiği telakkisiyle zaman zaman modern Batı Avrupa toplumu ile özdeş anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamı ile beyaz Avrupalıyı ötekinden, yani “barbar, medeni olmayan”dan ayıran kategorik bir ayrışmanın Avrupa kibrini ima ettiği açıktır (Emre, 2012). Her ne kadar Batı’da yaygın olarak kullanılmaya başlandığı 18. yüzyıldan itibaren medenilere, yani kentli Avrupalılara özgü inceliği, kibarlığı, belli sınıflara özgü davranış kalıplarını içerse de daha sonra Avrupalı olmayanlara karşı maddi teknik bakımdan ve ekonomik üstünlüğü ifade edecek bir şekle dönüşmüştür.

Sistemik anlamda Medeniyet kavramının düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının (toplumsal hayatın) sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda ortaya konulan düzendir, birikimdir. Bu düzenin karakteristik özelliklerinin ne olduğunu anlamak için insan ve topluma dair bir takım sorular ve onların cevaplarından çıkarmak mümkündür. Bu anlamda Medeniyetin tanımı şu soruların cevapları üzerinden yapmak mümkündür. İnsan nedir, insan nasıl bir varlıktır, insanlar arası ilişkiler nedir, nasıldır, onların varoluşsal konumunu belirleyen normlar, standartlar, değerler nelerdir, insan-tabiat ilişkisinin mahiyeti nedir gibi sorular sorulduğunda ortaya çıkardır, medeniyet. Çok geniş anlamda *Medeniyet; bir topluluğun insan, tabiat, ekonomi, din dolayısıyla Allah, dünya, hayat, ölüm vs. anlayışının toplamından oluşan büyük bir vizyon, büyük bir dünya görüşüdür. Bundan dolayıdır ki, Medeniyet belki de en büyük “anlatı”dır* (Aydın, 2014). Medeniyete “çıktı” (ürün) perspektifinden bakıldığında, bir toplumun inanç ve değerler sistemi çerçevesinde ortaya koyduğu hayata dair etkinliklerin toplamıyla karşılaştırılır.

Şunu da ifade etmekte fayda vardır. Medeniyet kavramı batıdaki “civilization” kavramının karşılığı olarak kullanılsa da iki kavram birbiri ile örtüşmemektedir. Bu iki kavramın örtüşmemesinin nedenini, beslenmekte oldukları kaynakların farklılığında aramak gerekir. Medeniyet “din” orijinli, sivilizasyon “akıl” orijinli bir kültür birikimidir. Bir başka ifade ile medeniyetleri birbirinden ayıran temel nokta, medeniyetleri meydana getiren “temel saikler”dir. Bu belirleyici ilkeler insanların zihinsel yapılarını oluşturacak, buna bağlı olarak da gündelik hayatın her alanı belirlenecektir. Medeniyetin bu özelliği dikkate alınır, dünya üzerinde yaşanmış ya da yaşanmakta olan bütün medeniyetlerin iki temel saikin belirleyici etkisi ile şekillendiği söylenebilir. Bunlardan birisi "dini-vahyi bilgi temelli medeniyet"tir ki bunun yaşayan örneği İslam medeniyetidir. Diğeri ise, “laik, seküler bilgi temelli medeniyet”tir. Buna örnek olarak da civilisation kavramını şekillendiren değerler dizisi verilebilir. Bunu seküler medeniyet (secular sivilization) biçiminde isimlendirmekte mümkündür.

MEDENİYET TASAVVURU

Tasavvur, tahayyül kelimesiyle yakından ilişkilidir. Tahayyül, hayal kökünden gelir. Nasıl bir dünya hayal ediyorsun, zihninde, gönlünde nasıl bir dünya, nasıl bir insan-

insan ilişkisi, nasıl bir insan-kâinat ilişkisi, nasıl bir toplumsal düzen hayal ediyorsun? Tahayyül dünyası, zihinde olur ve hayata bakışınızı yansıtır. İnsanın hayal dünyası değerlerinin bir yansımasıdır. Medeniyet insanın hayal dünyası üzerinden surete (görünüşe, biçime) dönüşür. Buna da tasavvur diyoruz. Medeniyet tasavvuru ise hayatın manası ve gayesine, insanın varlığına dair sorulara cevap verebilen sistemdir. Medeniyet tasavvuru bir üst sistemdir (Öktem, 2014: 14). Başka bir ifade ile medeniyet tasavvuru, inanç ve değerler sistemine göre tanımlanan davranış biçimlerini ve bunları denetleyen ahlak ve hukuku ihtiva eden bir oluşumdur (Öktem, 2014: 13). Günlük hayatımızda yaşadığımız biçimler, hayat anlayışı medeniyet tasavvurunun bir yansımasıdır. Medeniyet tasavvurunun genel olarak iki kaynağı vardır. Bunlar akıl ve vahiydir. Akıl kaynaklı medeniyete, batı sivilizasyonu (civilization) örnek olarak gösterilebilir. Yalnızca akli esas alan medeniyet anlayışının insanı ne hale getirdiğini, seküler medeniyet anlayışı üzerinden görmek mümkündür. Batı sivilizasyonu “kendini çağdaş, modern” görmekte, diğer medeniyetleri gerici, yobaz olarak nitelendirmektedir. İslam medeniyeti ise vahiy kaynaklı medeniyettir. Vahiy, ilahi bir inşa projesidir. Vahyin hayata ve ahrete dair tasavvurları vardır.

Henri Berkson’a göre insanda, akıl, nakil, tecrübe ve birde sezgi (feraset) vardır. Sezgi insan bilgisinin bir bileşenidir (Eroğlu, 2012: 81). Sezgiyi, akıl açıklayamaz. Sadece kabul eder. Medeniyet tasavvuru bir sezgidir, bir paradigmadır (Öktem, 2014: 163). Medeniyet tasavvuru bir üst sistemdir. Bu sistem, aralarında tutarlığı olan üç sistem üzerine kuruludur (Öktem, 2015: 29). Bu sistemler: (i). İnanç ve değerler sistemi, (ii). Ahlak sistemi, (iii). Hukuk sistemidir. Bu sistemlere ilave olarak her medeniyetin bir de (iv). Ekonomi tasavvuru ve sistemi vardır. Ekonomi sistemi, inanç ve değerler sistemi, ahlak sistemi ve hukuk sisteminden bağımsız değildir. Onlarla yakından ilişkilidir. Seküler medeniyetin hakim iktisat sistemi kapitalist ekonomik sistemdir. İslam medeniyetinin iktisat sistemi ise İslami inanç temelli bir ekonomik sistemdir.

İnanç ve Değerler Sistemi

Her medeniyet tasavvuru bir inanç sistemine dayanır. Fakat bu sadece inanç sistemi olarak kalmaz. İncanın hayata nasıl geçirileceğine de atıfta bulunur, yollarını söyler. Usulünü, adabını, prensiplerini inşa eder. Benzer şekilde her medeniyet tasavvurunun arkasında bir değerler sistemi vardır. İnanç ve değerler sistemi hem kendi aralarında hem de içyapıları itibarıyla tutarlıdır. Değerler, hayata anlam katan, yaşamayı değerli kılan, dış âlemde maddi karşılığı olmayan bir takım standartlardır. Bir değer dış dünyaya geçmesi ise eylemle hayata yansıması, yani bir biçim kazanması demektir. Değerler aynı zamanda tavır ve hareketlerin genel yöneticileridir. Bu olgu, o değer yaşanır hale geldiğini yani eylemlerimize yön ve biçim verdiğini gösterir. Değerin hayata geçişi, değer davranışa dönüşmesiyle mümkündür. Her medeniyet tasavvuru kendi değerler sistemine göre davranış biçimleri kompozisyonu önerir ve kendi sâiklerinden bu biçimlere göre davranmalarını, yani eylem yapmalarını ister. Kısaca söylemek gerekirse medeniyet tasavvuru, inanılan değerler sistemine göre tanımlanan davranış biçimlerini ve bunları denetleyen ahlak ve hukuku ihtiva eden bir oluşumdur (Öktem, 2015: 13). Değerler sisteminin söylediği şeyler birer doğmadır, aksiyomdur. Bunlar rasyonel manâda ispatlanamaz.

Değerler, soyut duygular ve idealler olup, toplum içinde işleyen ve değerlendirilmelerde kullanılan standartlardır. Seçilmiş, düşünülerek alınan her tavır ve yapılan her hareketin arkasında bir değer vardır. Tavır ve hareketler, eylemler, duygular, fikirler, vasıflar, kişiler ve gruplar, amaçlar ve araçlar tümü ile her şey toplum hayatında değerlere göre mukayese olunur ve “daha iyi”, “daha doğru”, “daha adil”, “daha uygun” ve başka biçimlerde ya da tersi olarak değerlendirilirler. Toplumsal değerlere modern sosyolojide sosyal norm adı verilmektedir. Sosyal normlar, akılda tutulan ve insanların tavır ve hareketlerine sınırlar koyan inanışlardır. Her toplum kendi varlığını korumak için sosyal normlar geliştirir. Toplumun mensupları o normlara göre hareket eder. Toplumlar ekonomik usuller, adaleti tevzi metotları, evlenme biçimleri, aile sistemleri, ibadet usulleri, tasarruf, tüketim...vs. belirli normlara göre icra edilir (Dönmezer, 1984: 253). Normların arka planında toplumun inanç ve değerleri yer alır. Her medeni toplum kendi normlarını üyelerine telkin eder ve aşılır. Bir toplumdaki sosyal normları dört kategori halinde gruplamak mümkündür. Bunlar;

a. Dini Normlar ve Kurallar: Din kuralları, ilahi irade tarafından konulmuş, peygamberler vasıtasıyla kutsal kitaplar aracılığıyla bizlere ulaştırılan, insan davranışlarını düzenleyen, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekileceği korkusuyla müeyyidelendirilen emir ve yasaklardır.

b. Ahlâki Normlar: insanın inançları ahlâkının temelini oluşturur. Ahlâk kişi vicdanının, belirli hareketleri doğru ve iyi olarak vasıflandırırken kullandığı kurallar bütünüdür. Bu kuralların temelini dini inançlar (dini emir ve yasaklar) oluşturur.

c. Örf ve Adetler: Yaygın ve nüfusun büyük bir bölümü tarafından uzun zamanlardan beri tekrar edilip gelen ve insanların günlük tavır ve hareketlerini, yaşam biçimini yönlendiren kurallara adetler denir. Bu niteliği taşımakla beraber ayrıca, daha yüksek derece bir değerlendirmeye de konu olan sosyal normlara ise örfler denmektedir.

d. Hukuk Normları: kendilerinden sapılması halinde, toplumun örgütlenmiş ve zor kullanmasını belirten müeyyidelerin rasyonel olarak karşılandığı sosyal normlardır. Hukuk Kuralları: Devletin yetkili organları tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen, cebir ile müeyyidelendirilmiş emir ve yasaklardır.

Ahlâk Sistemi

Ahlâk, Arapçada “seciye, tabiat, huy” gibi manalara gelen “hulk” veya “huluk” kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, manevi yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. Ahlak kavramı batı literatüründe ise iki farklı biçimde kullanılmaktadır: Etik ve moral. “Etik” kavramı Yunanca “ethos” kelimesinden gelmektedir. Bu kavram aslında ahlakın tam bir karşılığı olmaktan çok, ahlakın konuları üzerine yapılan felsefelerin genel bir adıdır. Başka bir ifadeyle, ahlak üzerine yapılan felsefe ya da ahlak üzerine düşünebilme faaliyetidir (Öztürk, 2006).

Ahlâk, bir toplumda iyilik ve kötülük hakkında oluşan değer yargılarına göre, yapılması ve yapılmaması gereken davranışlara ilişkin kurallar bütünüdür. Ahlâk kuralları da din ve hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenleyici niteliktedirler.

Bu nitelikleriyle ahlâk kuralları insanın kendi kendine ve diğer insanlara karşı dini ödevlerini gösterir. Hukukta dış davranış esas olduğu halde, ahlâkta iç düşünce, niyet ve maksat önemlidir. Fakat iç düşüncenin, yani niyet ve maksadın meydana çıkması, başkaları tarafından algılanması dış hareketle mümkün olduğuna göre ahlâk, insanın özünün ve sözünün, düşünce ve davranışlarının bir birine uygun düşmesi, başka deyişle insanın kendi kendisi ile tutarlı olması temeline dayanır (Bilge, 2007: 9). Ahlâk, kurallarının bir kısmı, kişinin doğrudan kendisi ve iç âlemi ile ilgilidir ki, bunlara “subjektif ahlâk kuralları” denir. Kişinin kendi nefesine karşı olan yükümlülükleri ile ilgilidir. Yalan söylememe, birbirini çekiştirmeme, iyi insan olma vb. durumlar böyledir. Bir de kişinin diğerlerine karşı yükümlülüklerini bildiren “objektif ahlak kuralları” vardır. Yoksullara, kimsesizlere yardımda bulunmak, başkalarının mal ve namusuna göz dikmemek, hak ve hukuka saygılı olmak gibi durumlar böyledir.

Hukuk Sistemi

Toplumsal yaşamın sürdürülebilir bir düzen içinde olması, insan-insan, insan-toplum ilişkilerinin düzenlenmesini gerektirmiştir. Toplumsal yaşamın düzenini sağlayan kuruma “hukuk” denmektedir. Hukuk ve toplumsal yaşantı birbirlerini tamamlayan, biri diğerinin varlık nedenidir. Bu durum, “Nerede toplum (cemiyet) varsa, orada hukuk da vardır” (Ubi societas, ibi just) hukuksal özdeyişi ile ifade edilmektedir (Önen, 1985: 7). Bir medeniyeti, medeniyet yapan, o medeniyete mensup insanların kendilerini uymaya zorunlu saydıkları sosyal düzen kurallarının en önemlisi, sahip oldukları hukuk kurallarıdır. Bu kurallar, kişilerin doğrudan doğruya dış ilişkilerini düzenler. Esas itibarıyla bu kuralların, din, ahlâk ve görgü kurallarından bir farkı yoktur. Belli bir zamanda ve belli bir dönemlerde belli bir toplumda din, ahlâk ve görgü kuralları, hukuk kuralı niteliği kazanmış ve uygulanmış olabilir. Mesela Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılarda din kuralları İslam hukuku (fıkıh) adıyla hukuki mahiyette idi. İngiliz toplumunda ve Anglo-Sakson hukuk sisteminde gelenekler halen hukuk kuralları şeklindedir.

Ekonomi Sistemi

Her medeniyetin kendine has bir iktisat tasavvuru, bu tasavvurun yansımaları olarak bir iktisat sistemi vardır. İktisat tasavvuru, o medeniyetin sahip olduğu değerler sisteminden, ahlâk sisteminden ve hukuk sisteminden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla ekonomik tasavvuru o medeniyetin değerleri, ahlaki ilkeleri ve hukuki normlarla uyum içindedir. Modern dünyada ekonomi (kapitalist ekonomi) sosyal hayatı şekillendirmektedir. İslam medeniyetinde ise sosyal hayatı ilahi emirler ve peygamberin uygulamaları şekillendirir. Dolayısıyla insan-insan, insan-toplum ilişkileri dinin tavsiyeleri -emir ve yasakları- ve peygamberin tavsiyeleri üzerine kurudur. İslam dini inançla ilgili esaslar yanında, dünyaya ait düzenlemeler ve hükümler de getirmiştir. Dünya ile ilgili itikat, ibadet ve ahlak kaideleri yanında “muamelat” tabiri ile ifade edilen ekonomik kurallar da vardır. İslam paraya, mala, sokağa, çarşıya, pazara düzenlemeler getiren bir dindir. Bu anlamda İslam medeniyetinin kendine özgü bir ekonomik düzeni vardır. İslam’ın öngördüğü ekonomik düzenin yapısal özellikleri üçüncü kısımda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

İSLAM MEDENİYETİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

İslam medeniyeti, İslam'ın himayesinde gelişmiş bir medeniyettir (Aydın, 2016: 233). İslam medeniyet, medeniyet olma vasfını "İslam"dan almaktadır. İslam medeniyeti, İslam'ın doğuşu ile Mekke'de zuhur etmiş (ortaya çıkmış) Medine'de somutlaşmıştır. Söz konusu medeniyet 14 asrı aşan bir zaman diliminde geride kalan bütün zorluklara rağmen ayakta kalmış ve kalmaya devam edecek cihanşümul (evrensel) bir yaşam anlayışıdır (Aydın, 2016: 229). Bu sistemin kurucusu Hz. Muhammed'dir. Dünyanın farklı coğrafyalarında taraftar bulmuş, İslam'ın kendine özgü inanç ve değerler dizisi ile ahlâk anlayışı üzerine kurulu bir sistemdir. Dünyanın farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerle sahip insanları bir arada tutabilmesi, İslam vahyinin ruhunda mündemiç değerlerdir. İslam medeniyeti doğunun da batının da ihtiyaç duyduğu değerleri bünyesinde barındıran bir medeniyettir. İslam dinin nesnesi "insan"dır. Bu anlamda İslam medeniyeti evrensel bir medeniyettir. Nitekim Kur'an'ın "Ey insanlar" ifadesi ile Hz. Peygamberin "âlemlere rahmet olarak" gönderildiği ifadeleri bu medeniyetin evrenselliğini ortaya kaymaktadır. Hıristiyanlık ve İslam, evrensellik misyonu iddiası ile ortaya çıktılar. Fakat Asya'nın büyük bir kısmına, Afrika'ya ve Avrupa'ya ulaşan İslami evrensellik, ilk kez çok ırklı, çok kültürlü bir sahada kıtalar arası bir medeniyet yarattı. Bu medeniyet, Roma ve Helenist kültürün nihai sınırlarının ötesine geçti ve bir dünya medeniyeti oldu. Sadece İslam'ın maddi ve manevi gücünü, birikimini içinde barındırmıyor, bütün insanlığın başarısına birikimine de yer veriyor.

İslam Medeniyetinin Tarihsel Arka Planı

İslam'ın doğduğu coğrafya, Arabistan yarımadasının Kızıldeniz boyunca sıradağlara paralel olarak uzanan ve Hicaz diye bilinen orta batı bölgesidir. Bölgenin en önemli merkezi, "Ümmü'l-kura" (şehirlerin anası) (En'am, 6/92) adıyla da anılan, Mekke idi; öteki merkez Medine ise, siyasi örgütlenmeden yoksun olan onbin kişilik kendi halinde bir kasaba görünümündeydi. Mekke, sadece Hicaz bölgesinin değil, neredeyse bütün Arabistan yarımadasının da en önemli merkeziydi. Din, ticaret ve siyasetin merkezi, Hicaz bölgesi için, hiç tartışmasız Mekke'ydı. Bütün Arap yarımadası tapınakları içinde en ünlüsü olan Kâbe, Mekke'de bulunuyordu. Kâbe, Mekke'nin merkeziliğinin delilidir. Arabistan'ın her yanında yaygın durumdaki putların birer örneğinin Kâbe'de bulunması, Mekke'deki yönetimi elinde tutan Kureyş'in Kâbe ve içindeki putların koruyuculuğunu üstlenmesi, Mekke'nin tam bir merkez olmasını sağlıyordu. Bütün bu özellikleriyle Kâbe, bütün yarımada sakinlerinin saygınlığını kazanan dini bir merkezdi. Ticaret hayatı, bu kutsal mekânın bulunması dolayısıyla, Mekke eksenli olarak gelişmişti. Mekke'nin en önemli kabilelerinden olan Kureyş, çok eskiden beri şehrin yönetimini elinde bulunduruyordu. Mekke'nin dini ve ticari merkez oluşunun avantajlarını, aynı zamanda siyasi avantaja da dönüştürmüştü. Mekke'de Hz. İsmail evladı olan, Adnânî Arapları otururdu. Çok az sayıda Yahudi ve Hıristiyan da vardı.

İslam dini öncesinde özellikle Arapların sosyal hayatları genel olarak cahiliyye dönemi olarak adlandırılır. Cahiliyye kavramı iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi ilmin zıttı, bilgisizliği ifade ediyordu. İkincisi ise azgın, arzularının esiri, hayvani hislerin peşinde koşan vahşi, şiddet taraftarı ve sabırsız kişiliği ifade ediyordu. Cahiliyye hem Kur'an hem de hadislerde İslam'dan önceki tutum ve davranışları

İslami dönemdekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte cahiliyyenin, yaşanmış ve bitmiş olan bir tarihi süreci değil, bir kültürü (medeniyeti) ifade ediyordu. Böyle olduğu içindir ki İslam'dan sonra, Hz. Peygamber (sav) döneminde dahi cahiliye davranışlarına tesadüf etmek mümkün olmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bu dönemin belirgin davranışları kan davası, içki, kumar, kabilecilik gibi alışkanlık ve uygulamalar cahilliye davası olarak kabul edilmiştir (Apak, 2013: 65-67). Cahiliyye toplumu yaşayış tarzına göre hayat, bedevi ve hadarî olmak üzere iki kısımda mütalaa edilir. "Bedevi" kavramı yaygın olarak; "yerleşik hayat, medeniyet" anlamına gelen hadarenin karşıtı olarak çölde yaşamak, köyde oturmak anlamında kullanılmaktadır.

İslam dini (medeniyeti) "oku" emriyle başlamıştır. Hz. Muhammed 40 yaşına ulaştığında 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde, vahiy meleği Cebrail (as) Kendisine Allah'ın "Oku" emrini ulaştırdı. Hz. Peygamber "ben okuma bilmem" cevabını verince, vahiy meleği, O'na Alâk suresinin ilk beş ayetini okumaya başladı:

"Oku, yaratan Rabbinin adıyla. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rab ki, yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini de o öğretti."

Bu ayetle başlayan, Hz. Peygamberin tebliği ile devam eden, İslam medeniyeti insanı bedevilikten hadarîliğe taşıyan, o tarihe kadar insanlığın karşılaşmadığı yepyeni bir hayat anlayışıdır. Hz. Peygamber bu yeni ve ebedî hayat nizamını önce eşi, çocukları ve akraba yakınlarına, arkasından başta Kureyş kabilesi olmak üzere bütün Mekkelilere, arkasından Mekke dışından gelen kabilelerle görüşmelere onlara da bu kutlu mesajı iletmeye başladı. Hz. Peygamber (sav) tebliğ görevini aldıktan sonra kadın-erkek, genç-ihtiyar, zengin-fakir, hür-köle, ayrımı gözetmeksizin toplumun bütün katmanlarına İslam'dan haberdar ederek, onları İslam'a davet etti. Ama hiç zorlamadı. Bu davete Mekke'nin her kesiminden insanlar davete icap edip, Müslüman oldukları gibi tepkiler de oldu. Tepkilerin bir sebebi puta tapmayı yasaklayan ayetler gelmesidir. İkinci sebep siyasi ve ekonomik nedenlidir. Mekke müşriklerinin inançları olan putperestliğin kalkması durumunda itibarlarının sarsılacağı ve putların terk edilmesi (putlar alınıp satılıyordu) ile Mekke'nin ekonomik hayatının doğrudan ve dolaylı biçimde zarar göreceğinden, Kâbe'nin kutsiyetinin kaybolacağından endişe duyuyorlardı. Hz. Peygambere (sav) karşı oluşun üçüncü bir sebebi de kabilecilik anlayışıdır. Kabiller arasındaki üstünlük mücadelesi, Hâşimoğullarından bir peygamber çıkması, diğer kabileleri rahatsız etmesiydi.

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in tebliğini engellemek için çok çeşitli yollara tevessül ettiler, münazara ve münakaşa ettiler ama O'nu yolundan döndüremediler. Alay ve iftiralarla O'nu toplum içinde küçük düşürme gayretleri de boşa çıkınca, bu defa taktik değiştirerek bir takım dünyevi menfaat vaadiyle O'nu davasından vazgeçirmeye çalıştılar. Ancak Hz. Peygamberin davasından vazgeçmeyeceğini anlayınca son çare olarak O'na dinleri birleştirme önerisini getirdiler. Bu teklife karşılık ilahi cevap:

"De ki "Ey inkârcılar! Be sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır" (Kâfirûn, 109/1-6).

Mekke müşrikleri Hz. Peygamberi kutsal davasından vazgeçmeyeceğini anlayınca bu defa fiili saldırı yoluna girdiler, hatta öldürme girişiminde bulundularsa da O'nu koruyan korudu. Diğer taraftan Hz. Peygamber öncülüğünde Müslümanlar boş durmadı. Müşriklerin saldırılarına karşı değişik stratejiler geliştirdiler. Bu stratejiler pasif direnişten hicrete kadar varan değişik aşamalardan oluşmaktadır. Bu arada her geçen gün İslam'ı kabul edenlerin sayısı atıyor, bu Müslümanların moralini yükseltirken müşrikleri de daha şiddetli ve saldırgan hale getiriyordu. Müslümanların maruz kaldığı zulüm ve işkencelere bu aşamada gücü yetmeyen, ölüm tehditleri karşısında dinlerini terk etmelerinden endişelenen Allah'ın Resûlü (sav) özellikle himayesiz kalanlara Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Bu arada kendisi az sayıda Müslüman'la birlikte Mekke de kalarak davasını anlatmaya devam etse de 12 yıl süren gayretlerine rağmen Müslümanlar Mekke'ye hâkim olamadılar. Bu arada Hz. Muhammed Mekke'ye gelen misafirlere İslam'ı davet etmeye devam etti. O'nun davetine en ciddi ilgi Medine'den geliyordu. Şehrin Arap sakinleri olan Evs ve Hazrecliler, Hz. Peygamber'i (sav) her halükarda destekleyeceklerini açıkladılar. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sav) Kureyşli Müslümanları Medine'ye (Yesrib'e) hicrete çağırıyordu. Hz. Peygamberin (sav) Medine'ye hicretini duyan müşrikler onu öldürmek istedilerse de bunu başarmadılar. Hz. Peygamber (sav) Yesrib'e ulaştıca şehir halkı O'nu büyük bir sevinç ve coşkuyla karşıladılar ve evlerine misafir etmek istediler. O ise onları kırmamak için devesinin çökeceği en yakın evde kalacağını bildirdi. Deve nihayet Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yakın bir yerde durunca kalacağı yerde belirlendi.

Hz. Muhammed (sav) Medine'ye geldiğinde hemen yeni bir toplum inşa etmenin yoluna koyuldu. Bu anlamda ilk yaptığı iş Mekke'den Medine'ye hicret eden Mekkelî Müslümanlar (Muhacir) ile Medinelî Müslümanları (Ensar) bir çatı altında toplamak için onları kardeş ilan etti. O tarihe kadar insanların birlikteliği kana dayalı birliktelikti (kan kardeşliği). Ensar Muhacir kardeşliği soya dayalı kabilevî ittifakı, akidevî (inanç temelli) ittifaka çevirmiştir. Kardeşlik kan kardeşliğinden, inanç kardeşliğine dönüştürülmüştür. Bu dönüşümle birlikte kabile ve aşiret yerini ümmet ve millet almıştır (Apak, 2013: 240). Bu yeni kardeşlik anlayışı, Evs ve Hazrecliler arasındaki düşmanlığı bitirip, onların bir arada birlikte yaşamlarının yolunu açmıştır. Hz. Muhammed (sav), Medine'yi medenice yaşanılır bir şehre dönüştürmek için bir şey daha yaptı. Oda Şehirdeki Evs ve Hazrec kabileleri dışındaki 3 Yahudi kabilesinin de (Benî Kaynuka, Benî Nadîr, Benî Kurayza) bir arada yaşayacağı bir ortamı sağlamanın yolu olarak, şehir de yaşayan bütün tarafları kapsayacak bir sözleşme metni (anayasa) hazırlamaya karar verdi. Medine sözleşmesi, şehirde yaşayan farklı inanç ve ırk mensuplarını Medine vatandaşlığı temelinde bir araya getirmiştir. Özetle: Hz. Muhammed Medine'ye hicret ettiğinde ilk iş olarak, Mekânın adını Yesrib'ten Medine'ye, Soy ve kabile (kan) kardeşliğini din kardeşliğine, farklı inanç ve ırkların bir arada yaşayabilmelerinin yolu olarak karşılıklı hak ve sorumluluğu güvence altına alan yazılı bir sözleşmeye dayanan bir düzene geçilmiştir. Medine sözleşmesi denilen bu sözleşme ile Medine vatandaşlarının hukuka dayalı sosyal, siyasal, iktisadi ve dini hak sorumlulukları hukuksal güvenceye alınmıştır (Apak, 2013: 246).

Hz. Muhammed'in Medine'de temellerini attığı medeniyeti "inanç" esaslı özgün bir medeniyettir. Bu medeniyetinin karakteristik özellikleri hürriyet, eşitlik ve adalettir. İslam medeniyetinde *hürriyet esastır*. Hürriyet, düşünce, inanç, hal, tavır ve davranışlarında cüz-i iradesine göre hareket etmesidir. Kur'an'da Allah insanlara

neyin doğru neyin yanlış olduğunu açıkladıktan sonra, yanlış ve doğruyu seçme hürriyeti verilmiştir. Hürriyetle birlikte sorumlulukta verilmiştir. “Dide zorlama yoktur; artık hak ve batıl iyice ayrılmıştır” (Kur’an, 12/256) ayeti İslam’da hürriyeti açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan “bir topluluk kendi gidişatını bizzat kendisi değiştirmedikçe, Allah onların gidişatını değiştirmez” (Kur’an, 13/11) ayetinde de insanların kendi geleceğini tayin konusunda serbest oldukları açıkça ortaya koymuştur. İslam medeniyetinde hürriyet yalnızca kendisi için istenen bir durum değil düşmanı içinde istenen bir durumdur. Hz. Peygamber (sav) Mekke’den Medine’ye gittiğinde diğer din ve medeniyetleri yani putperestlik, Yahudilik ve Hıristiyanlığı yok etme yerine onların da özgürce yaşayacağı ortamı temin etmiştir. İslam medeniyetinde insanlara hürriyet hakkının verilmesini adalet, verilmemesi ise zulüm olarak telakki edilmiştir. Hak ve hürriyet İslami adaletin gereği olarak hukuki teminat altına alınmıştır.

Açıkça ifade etmek gerekir ki insanlık düşünce ve ifade hürriyetini İslam’la birlikte kazanmıştır. İslam medeniyet insanların, kavmiyetine, rengine, sosyal durumuna bakılmaksızın, herkesin tam ifade ve düşünce serbestliğine sahip olduğunu hukuki güvence almıştır. O güne kadar insan hürriyetlerine konan bütün kısıtlamalar ve engeller ortadan kaldırılmış, bunlara sebep olan bütün kurumlar yerle bir edilmiştir. İnsan kula kulluk etmekten, kendi nefsinin tahakkümünden, sosyal politik yasaklardan, tabulardan kurtulmuş, İlahi emir ve yasakların ışığında mutlak bir hürriyete kavuşmuştur. Allah’ın resulü bütün insanların eşit ve siyah-beyaz, zengin-fakir, işadami-işçi, yönetici-halk ayırt edilmeksizin herkesin aynı şekilde hür olduğu açık bir biçimde ifade etmiştir.

Eşitlik, insanları arasında ırk, renk, dil ve cinsiyet farkı nedeniyle ayırma tabi tutulmamasıdır. Bu temel ilke İslam medeniyetinin kuruluş döneminde ortaya konulmuştur: Hz. Muhammed veda hutbesinde, “Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap olana bir üstünlüğü yoktur” diyerek insanların eşitliğine vurgu yapmıştır. İnsanların eşit muameleye tabi tutulacağı da şöyle ifade edilmiştir. Her insan aynı inanç, aynı ahlâk aynı hak ve sorumluluk ilkelerine göre değerlendirilir ve muameleye tabi tutulur (Ahzab, 35). İslam medeniyetinin eşitlik anlayışı, Arnold Toynbee’nin dikkatini çekmiştir. İslam dini hiç bir şey yapmamış olsaydı bile gerçekleştirdiği şu iki başarıdan dolayı insanlığın takdirine mazhar olmayı hak etmiştir. Bunlardan biri dil, renk, ırk farkını ortadan kaldırarak insanların eşitliğini getirmiştir. İkincisi insanlığı uyuşturucu (alkol, eroin vs.) belasından korumasıdır. Kur’an Kerim bunların ikisini de yasaklıyor.

Adalet, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermektir. Bir sistemin dengesi sistemin bileşenleri arasındaki dengeyi kurucu unsur adalettir. İslam medeniyeti “adalet” esaslı bir medeniyettir. Adâlet, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde, “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (TDV, İslam Ansiklopedisi, “Adalet” Maddesi). Adalet İslam medeniyetinin temel prensiplerinden biridir. “De ki. Rabbim bana adaleti emretti...” (Kur’an, 7/29). Bu ayet insanlara bütün işlerini adalet ve iyilik esaslarına uygun olarak yapmalarını emreder. Nisa süresin de şöyle buyurur: “Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...” (Kur’an, 4/58). Benzer şekilde Maide suresinde “Ey mü’minler Allah için hakkı ayakta tutan hâkimler ve adalete şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletsizliğe

götürmesin. Adil olun. O takvaya en yakın olandır. Allaha karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” Bütün bu ayetler İslam medeniyetinin adalete ne kadar önem verdiğini göstermekle beraber İslam medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran temel faktör olmuştur.

İslam Medeniyetinin İnanç ve Değerler Sistemi

İslam medeniyetinin inanç ve değerler sisteminin temelini Evamir’i ilahiye, Hz. Muhammed’in uygulamaları (sünnet) ve Ehl-i sünnet âlimlerinin içtihatları oluşturur. İslâm, Hz. Muhammed’in temel öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah’tan aldığı inanç sisteminin adıdır. Bu inanç sistemi bizzat Hz. Muhammed’in uygulamaları ile somutlaşmıştır. İslami emir ve yasakları ve Peygamberin uygulamaları ışığında İslam değerler sistemi gelişmiştir. İslami değerler, Müslüman insanın hayata anlam katan, yaşamayı değerli kılan, dış âlemden maddi karşılığı olmayan bir takım standartlardır. Bir değer dış dünyaya geçmesi ise eylemle hayata yansması, yani bir biçim kazanması demektir. İslami değerler aynı zamanda İslami tavır ve hareketlerin genel yöneticileridirler. İslami inançlar ve ilkeler üzerine hayatı sistemize edilmesi ile ortaya çıkan yaşam biçimi ve dünya algısı, İslam medeniyetini ortaya çıkarmıştır. İslam medeniyetinin değerler sistemi de evamir’i ilahiye ve sünnet temelinde oluşmuştur.

İslam Medeniyeti Ahlak Sistemi

İslam medeniyetinde Allah en üst otorite ve yaratıcı olarak insanın insanla olan ilişkisini tanımlamaktadır. Söz konusu ilişki “ahlâk” kavramıyla ifade edilmektedir. İslâm ahlâkının asıl kaynağı Kur’an ve onun ışığında oluşan sünnettir. Nitekim Hz. Âişe bir soru münasebetiyle Hz. Peygamber’in ahlâkının Kur’an ahlâkı olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple İslâm ahlâk düşüncesi Kur’an ve Sünnet’le başlar. Bu iki kaynak dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, amelî kurallarını belirlemiş, böylece daha sonra fıkıhçı ve hadisçiler, kelâmcılar, mutasavvıflar, hatta filozoflar tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışlarının temelini oluşturmuştur. Kur’an-ı Kerim ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlâk konularını da herhangi bir ahlâk kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlâk sistemi oluşturacak zenginlikte nazarî prensipler ve amelî kurallar getirmiştir (TDV, İslam Ansiklopedisi, “Ahlâk” Maddesi).

İslam Medeniyeti Hukuk Sistemi

İslam Medeniyetinin kendine has bir hukuk sistemi vardır. Bu hukuk sistemi İslam temelli bir hukuktur. İslam’da hukukun adı fıkıh’tır. Fıkıh, hayatı bir bütün olarak düzenleyen kaideler bütünüdür (Şafak, 1992: 25-27; TDV, İslam Ansiklopedisi, “Fıkıh” maddesi). İslâm hukuku yapısı, içeriği, kategori ve kavramları itibariyle diğer hukuklara (Roma-Cermen, sosyalist hukuklar, common law) nazaran büyük bir orijinallik taşır. Asıl olan, İslâm hukukunun diğer hukuklar ve özellikle kendisi gibi dinî mahiyetteki kanonik (genel olarak kabul edilen) hukuk karşısında ortaya koyduğu fevkalâde orijinal yapısıdır. Böyle bir kaynağı bulunmayan bütün sistemlere göre İslâm

hukukunun esasta vahye dayanmakta oluşu onun en önem li karakterini oluşturmaktadır. Vahye dayalı İslam hukuku H. Peygamberin uygulamaları ile somutlaşmıştır. İslam hukuku (Fıkıh) Kur'an ve Sünnetin yanında icma ve kıyas canlılığını korumaktadır.

Kur'an: Fıkıh ilminin temeli Kur'an-ı Kerim'dir. O Allah tarafında vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla Peygamberi Hz. Muhammed'e gönderilen, sözü ve manasıyla ilahi olan bir kitaptır. İslam fikhinin baş temel kaynağıdır. 114 sure 6666 ayetten ibarettir. Peygamberin Mekke ve Medine dönemlerinde toplam 23 senede gönderilmiştir. 600 kadar Ayeti hukuki konularla ilgilidir. Hz. Muhammed zamanında Müslümanlarca ezberlenir, yazı bilenlerce de parçalar halinde yazılırdı. İlk halife Hz. Ebu Bekir zamanında Kur'an tümüyle bir kitap halinde yazılmıştır. Hz. Osman'ın halifeliği zamanında da çoğaltılıp bütün İslam dünyasına dağıtılmıştır. Kur'an sadece ibadet ve ayin, ahret öbür dünya ve ölümden sonraki hayatla ilgili inançlar manzumesi değildir. İnsanların özel hayatlarından, kamusal hayatlarına kadar, hayatın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel departmanlarını düzenlemiştir.

Sünnet: İslam dininin ve hukukunun ikinci önemli kaynağıdır. Hz. Muhammed'den nakledilen söz, fiil veya tasviplerinden ibaret olan ve Kur'an dışında kalan her şeye sünnet denir. Sünnetlerin genelde sözlü olarak nakledilenlerine hadis adı verilir. Başlangıçta Kur'an metnine karışmasın diye sünnetler yazılmamıştır. Böyle bir kuşkunun kalktığı dönemde, hicri birinci asrın sonlarına doğru sünnetler de yazılmaya başlanmıştır. Buhari, Müslim gibi birçok hadis âlimleri Peygamberin sünnetlerini kitaplarda toplamışlardır.

İcmâ (İcma-ı Ümmet): İslam hukukunun (fıkıh) üçüncü kaynağıdır. İcmâ, Hz. Peygamber'in vefatından sonra aynı dönemde ve asırda yaşayan Müslüman müctehidlerin bir hukuki konuda görüş birliğine varmalarındır. Buna icma-ı ümmet (ümmetin bilginlerinin birleşmesi)'de denir. İcmâ, Kur'an ve Sünnette yer alan hükümlere aykırı bulunmamalıdır. İcmâ; müctehidlerin aynı konuda görüşlerini açıklama şeklinde kavli olabileceği gibi, bir kısmının görüşlerini açıklaması üzerine diğerlerinin susması şeklinde de olabilir. Fıkıhın bu kaynağı, günümüzdeki kanunlara veya içtihadı birleştirme kararlarına benzemektedir. İcma, Hz. Peygamber'in vefatından sonra başvurulmuş bir kaynaktır. Çünkü Peygamber'in sağlığında O'na başvurulur ve O'na sorulurdu. Çözüm merkezi O idi. Peygamber'in ölümünden sonra ise sahabenin bir konu hakkında müşterek görüş etrafında birleşmeleridir. Daha sonraki zaman diliminde ise **Kıyas (İçtihat)** Müctehid fakihlerin hakkında Kur'an Sünnet ve icmâda hüküm, vasıf ve koşulları ona benzeyen ve fakat hakkında hüküm bulunmayan diğer bir olaya uygulanmasıdır. Müştehit, Kur'an ve sünnette yer alan hükümleri, onların gaye ve maksatlarını en iyi bilen kimsedir. Bu bilgi sayesinde o, başka birisine ihtiyaç duymadan nass'larda her konuda doğrudan hüküm çıkabilme yetisine sahiptir. İkisi arasındaki ortak sebep, benzer yön sebebiyle kıyaslaması, hükümde eşitlemesidir. Böylece asıl kaynaklarda hükme bağlanmış bir konuya, oralarda yer almayan bir konu benzetilmekte, hükmü ona uygulanmaktadır. İşte yapılan bu iş bir ictihaddır, bir tür yorumdur.

Fıkıhın Temel Kaynakları
(Muâz İbn Cebel Hadisi)

Hâris İbnu Amr İbni Ahî'l-Mugîre İbni Şu'be, Muâz (ra)'tan naklen anlatıyor:
“Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar: “Sana bir dâva geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?” deyince
Muaz; “Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim” der. Muâz.
“(Meseleyi Kitabullah'ta) bulamazsan?”
“Resûlullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim.”
Peygamber; “Allah'ın Peygamber'inin Sünnet'inde bulamazsan” buyurmuş,
Muâz'da “Ne Kitabullah'ta ve ne de Resûlullah'ın sünnetinde bulamazsan?”
“Kendi re'yimle icthad edeceğim, (hüküm vermekten) geri durmayacağım.”
Hz. Muaz der ki: “Bu cevabım üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (memnun kaldı), göğsüme eliyle vurup: “Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usûlde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!” diye dua etmiştir.”
Ebu Dâvud, Akdiye 11, (3592, 3593); Tirmizi, Ahkâm 3, (1327, 1328).

İslam Medeniyeti Ekonomik Sistemi

Her medeniyetinin kendine has bir iktisat tasavvuru olduğu gibi İslam medeniyetinin de kendine özgü bir iktisat tasavvuru vardır. İktisat tasavvuru, İslam medeniyetinin sahip olduğu değerler sisteminden, ahlâk sisteminden ve hukuk sisteminden bağımsız değildir. İslam medeniyetinin ekonomik tasavvuru İslami değerler, ahlaki ilkeleri ve hukuki normlarla uyum içindedir. Modern dünyada ekonomi (kapitalist ekonomi), sosyal hayatı şekillendirmektedir. İslam medeniyetinde ise sosyal hayatı ilahi emirler, ahlâki ilkeler ve peygamberin uygulamaları şekillendirir. Dolayısıyla insan-insan, insan-toplum ilişkileri dinin tavsiyeleri -emir ve yasakları- ve peygamberin tavsiyeleri üzerine kurudur. İslam dini inançla ilgili esaslar yanında, dünyaya ait düzenlemeler ve hükümler de getirmiştir. Dünya ile ilgili itikat, ibadet ve ahlak kaideleri yanında “muamelat” tabiri ile ifade edilen ekonomik kurallar da vardır. İslam paraya, mala, sokağa, çarşıya, pazara dönük normları olan bir dindir. Bu anlamda İslam medeniyetinin kendine özgü bir ekonomik düzeni vardır. Bu düzenin şifrelerini Hz. Muhammed (s.a) Medine'ye hicret edince, orada kurduğu pazarda görmek mümkündür. Söz konusu pazarın yapısal özelliği şu hadiste gizlidir.

“Bu pazarda, kimse için önceden yer ayırtmayın. Her yer, boş ve serbest kalsın. Her gün, kim buraya erkenden ilk olarak gelirse, istediği yeri seçip alışverişine koyulsun. Bu pazarda, herhangi bir iç-gümrük vergisi (uşûr) alınmayacaktır.” Bu olay, hicret günlerinden hemen sonra gerçekleşmiştir. Zaten bu çeşit iç-gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla, her türlü ürünlerin ülkedeki akışı ve değiş-tokuşu artırılmış oldu. Hz. Muhammed (sa), eskiden bizzat kervan ticareti yapmış bir kimse olarak, bu tüccarlık mesleğinin toplumdaki önemini tamamen biliyor ve henüz herhangi bir işe bağlanamamış işsiz Müslümanların gitgide bu gibi işlere atılmalarını, böylece gayrimüslim kapitalistlerin hâkimiyet ve baskısından kurtulmalarını istiyordu (Kallek, 1997:190-193).

Medine merkez çarşı-pazaryerini kuran Hz. Muhammed (sa), işleyiş ve denetim kurallarını da belirlemiş, ölçü-tartı, hileli mal satışı gibi durumları denetlemek için, bizzat kendisi Medine pazarına gitmiştir. Bir denetlemede, alt kısmı ıslak buğday satan ve gerekçe olarak bir gün önceki yağmuru gösteren kişiye, şu dürüstlük kuralını hatırlattı: "*Yaş hububat! Kuru olanlarla örtmemek gerekir. Bizi aldatan, bizden değildir.*" Hz. Muhammed (sa), pazara mal getiren kabilelerin karşılanmasını, şehirlinin satmak üzere mal getiren bedevi adına satış yapmasını, gıda maddelerini götürü satmayı yasaklamıştır. Hz. Muhammed (sa), ayrıca bazı kişileri çarşı-pazar denetçisi (muhtesib) olarak atamıştır; hatta bu denetçiler arasında kadınlarda yer almışlardır. Pazarlarda kadın denetçilerin görevlendirilmiş olması, buralara kadınların da ürettikleri malları satmak üzere geldiklerini gösterir. Hz. Muhammed (sa), Taiflilerle yaptığı sözleşmeye "*alış-veriş ve pazar, evlerin avlularında yapılacaktır*" şeklinde bir madde koymuştu. Bu da bize üreticinin, kendi malını pazarda satışa sunabileceğine işaret etmektedir. Bu da üreticinin, ürettiği malları bizzat kendisinin satmasını, satış aşamasında üçüncü kişilerin araya girerek gereksiz fiyat artırımlarının önüne geçilmiştir.

İslam'ın öngördüğü ekonomik düzenin yapısal özellikleri üçüncü kısımda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

SEKÜLERİZM

Sekülerizm ya da sekülerlik, Latince "saeculum", İngilizce "secular" kelimesinden gelmektedir. İngilizce sözlüklerde sekülerizm dini inanç reddeden inanış sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamı ile sekülerizm insan düşüncesinin dinin ve metafiziğin vesayetinden kurtulmasıdır. Daha basit bir ifade ile sekülerizm din dışılığıdır, hayatı dinin dışına çıkarmaktır. Dinin dışına çıkıldığında tek boyutlu bir dünya kalır. Dolayısıyla sekülerlik dünyevilik olarak tanımlanmaktadır. Seküler anlayış ve inanışta, öte dünya (uhrevi hayat) yoktur. Sekülerizm, akli önceler, akıl ve akıl tarafından üretileni kabul eder. İlahi olanı kabul etmez ve ancak bunu akılla izaha çalışır, yorum yapar. "Akıl", ilahî olanın yerine koyar. Seküler düşünen bir kişi de akıl nefsin emrine girer ve kişinin nefesine uygun hareket eder. Bu durumda kişi kendi kolayına/işine/menfaatine/çıkarına uygun olan kararları alır. Kararların alımında ilahi emir ve yasaklar dikkate alınmaz. Sekülerist düşünce din dışı düşünce olduğundan, ekonomik, sosyal, hukuk ve siyaset gibi hayatın bütün alanlarının dindışında tutulur. Dinin iki boyutlu hayat algısı, sekülerizm ile tek boyuta dönüşür. Böylece ötesi olmayan yalnız dünyevi olan hayat söz konusudur.

Sekülerlikle ilişkili bir kavramda laikliktir. Laiklik dar anlamda devlet işlerinin dinden bağımsız yürütülmesidir. Geniş anlamda ise sadece devlet işlerinin dinden arındırılması değil hayatın bir bütün olarak dinden bağımsızlaştırılmasıdır. Laiklik zaman içinde farklı kültür ortamlarında değişik anlamlar yüklenmiş, siyasi ve sorunlu bir kavramdır. İhtilaldan sonra Fransa'da laiklik, özelde ruhban, genelde ise Katolikliğe karşı açılmış savaşa bayrak kılınp dinden arındırılmış kökten cumhuriyetçiliğin şiarı olmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinde ise İngiliz-Yahudiliğin etkisi ve zoruyla, Fransa'dan ithal edilen laiklik, modernleşme adına Müslümanların İslamsızlaştırılması harekâtında bir araç olarak kullanılmıştır (Duralı, 2015: 98).

Sekülerlik, laiklikten daha şümulü bir kavram olarak toplumsal hayatın tüm yönlerinin; siyasetin, kültürün, bilimin dini değerlerden arındırılması ve bağımsızlaştırılmasıdır (Attas, 1989: 29-30, 43). Sekülerist düşüncede, dünyevi işlerde dinin emirlerini ve Tanrının yol göstericiliğini reddedip bunun yerine hayata dair kararların rasyonalite çerçevesinde alınması söz konusudur. Böylece Tanrı kılavuzluğu ve emirlerinden uzaklaşmış, onun yerine insan akli ve bilgisi konulmuştur. Sekülerizm birlikte dünyevi meselelere çok fazla vurgu yapılırken din önemsizleşmekte, buna karşılık toplumda rasyonel, maddeci, bireyci ve faydacı anlayış hâkim duruma gelmektedir. Sekülerleşme süreci bir taraftan dünyevileşmeyi öne çıkarırken diğer taraftan ise din ve uhrevî hayatı devre dışı bırakmaktadır. Bu yüzden sekülerleşme dünyevileşme olarak tarif edilmektedir. Dünyevileşmeyi öne çıkaran sekülerleşme din dışı bir büyük bir ideolojidir. İdeoloji felsefenin bir ürünüdür. Felsefe akıldan beslenir (dinden değil). Akıl, Tanrının kendisinin yaratmış olduğu insanla, ilişkisini kurduğu bir varlıktır. Sekülerizm felsefeden, felsefe akıldan beslenir (dinden değil). Dinden beslenmeyen akıl, “laik akıldır”. Sonuç olarak felsefe laik bir kurumdur. Sekülerizm ise laik aklın ürettiği bir ideolojidir.

İdeoloji, belli bir öğretiyi, belli bir toplumu oluşturan yediden yetmiş her bireyin eylemleri ile yaşantılarını tayin edip biçimlendiren, akıl ürünü inançtır. İdeoloji, bir toplumu baştan aşağıya belirlemek iddiasını taşıyan kapalı bir spekülâtif metafizik sistemdir. İdeoloji beşeri akıl yürütmelerin (felsefenin) ürünüdür. (Ş. Teoman Duralı)

SEKÜLER MEDENİYET VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

İnsanlık tarihsel olarak 16. yüzyıl sonlarından itibaren dinden koparılmış bir medeniyet tasavvuru ile karşı karşıyadır. Bugün bu medeniyet anlayışı tüm dünyayı etkisi altına almıştır. “Baştan aşağı felsefleştirilmiş medeniyet olmakla birlikte, felsefenin ana odağı olan metafiziğini, özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren, din temeline dayandırmağı reddetmiştir. Hayatın en üst değerleri olan ve aslında dini terimler olan akıl ile vicdan, başlı başına özerk birimler olarak kabul edilmişlerdir. Başka bir deyişle, kendinden menkul hakikatler olarak görülür olmuşlardır. Vahiy nevinden doğa ötesi mercie uzanan bağları kesilmiştir. Böylelikle fasit daireye hapsolunmuştur. Benzer şekilde vicdanın da dinle ilişkisi koptu mu, kişinin, yaratana ile diyalogu kesilir; sonuçta kendi kendisi ile konuşan (şizoik) bir beşer manzarasıyla karşı karşıya kalırız. Manevî cephesi yok sayılmış, maddi-bedeni-nefsi beşerden beklenen, “ahlâka” vücut vermesi değil de, zaman ile zemine göre kılık değiştirecek “örf”ler inşâa etmesidir. Yeniçağ (1450’lerden sonra) dindışı Avrupa medeniyeti son müracaat mevki olarak “aklı” göstermiştir. Akıl, tektir eşsizdir. Bütün insan hal, hareket bile işleyişini o, tayin eder. Buna karşılık, onu (aklı) kendinden başka hiçbir güç, kudret ile merci belirlemez. Bu mutlak durumu arz eden aklın keşfine “Yeniden diriliş” (Rönesans) denmiştir (Duralı 2015: 56). Seküler medeniyetin en bariz özelliği, dine (Hıristiyanlığa) sırt çevirmesidir. Hıristiyanlığa sırt çevirmiş bir ideoloji, Hıristiyanlığın tersine ahreti öteleyip, dünyayı önemsemeye yüz çevirmiştir.

Seküler Medeniyetin Tarihsel Arka Planı

Rönesans'la birlikte "birey" ve "kentler" ve kentte yaşayan, serveti toprağa değil, ticarete dayanan bir sınıf, "burjuva", öne çıktı. Bireyselleşme kilisenin katı tutumu karşısında, inanç ve ahlâkta serbestliği gündeme getirdi. Bu durum Kiliseyi daha sert tutum almaya yöneltti. Kentlerle beraber zanaatkârlık yeni bir iş ve geçim alanı oluşmaya başladı. Şehirde tarım dışında ticaret ve zanaatla ilgilenen sınıf, Burjuva sınıfı idi. Burjuva sınıfı laik bir sınıftı. Kilisenin katı tutumuna karşı içerden bir başkaldırı daha vardı ki, oda dinde reform isteyen reformistlerdi (Protestanlık). Zaman içinde Protestanların baskın çıkması ile yeni bir "din sınıfı", yeni bir dünya görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır. Laik burjuva sınıfı ile dünyeviliği de savunan Protestanlar, Ruhban sınıfına karşı iş ve güç birliği yaparak (menfaat birlikteliği) Kilise eksenli hayat anlayışı yerle bir oldu. Kendinden menkul özgür akıl eksenli hayat anlayışı çekim merkezi oldu. Bu yeni yaşam anlayışını (medeniyete) "Çağdaş Küresel Medeniyet" kitabının yazarı Ş. Teoman Duralı, yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti olarak adlandırırken, Modern dönem dindışı medeniyetini ise "İngiliz-Yahudi medeniyeti" olarak isimlendirmektedir.

Bu medeniyet, kendini sivilizasyon (civilization) diye adlandırmaktadır. Sivilizasyon seküler karakterlidir. Ortaçağ Avrupa'sının karanlığına tepki olarak doğmuştur. Sivilizasyon, Hıristiyan Ortaçağ medeniyetinin tabîi uzvî uzantısı, devamı yahut türevi değil, öncelik ve özellikle Ruhban ile Ruhban olmayan zümreler arasındaki şiddetli çekişmelerin sonucunda, ona tepki şeklinde vücut bulmuş bir medeniyettir. Elbette anılan medeniyetlerin ikincisinden birincisine değerler intikal etmiştir. Ne var ki, Ortaçağdan yeniçağa etki, daha ziyade, olumsuz anlamda olmuştur. Fransa hariç, Germen dillerini konuşan Yeniçağın batı ile Orta Avrupa'sı, Latin dillerini kullanan ortaçağın Roman güney Avrupa'sının din esaslı değerler manzumesini alaşağı ederek (devirerek) ilkece, tanrı çıkışlı dini gündem dışı kılıp onun yerine, insan dimağının (aklının) ürünü felsefi temeller üstünde kendisini inşa etmiştir (Duralı, 2015: 18).

Sivilizasyonun değişik versiyonları (İngiliz, Fransız, Alman, Amerikan vs.) söz konusudur. Yeniçağ dindışı medeniyeti olan seküler medeniyet, ortaçağ Hıristiyan medeniyetine savaş açmış ve onu yıkmıştır. Tarihte ilk defa dine dayanmayan, dinden nemalanmayan (beslenmeyen) bir medeniyetle karşı karşıya kalınmıştır. Adı geçen medeniyet felsefeden beslenmektedir. Ancak seküler medeniyeti, ortaçağ Hıristiyan medeniyetinden ayrı tutarak izah etmek mümkün değildir. Hıristiyan medeniyetini de eski çağ Yunan (Ege) medeniyetinden ve Roma medeniyetinden bağımsız olarak izah etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Batı medeniyetinin günümüz versiyonunu olan seküler sivilizasyonu, Eskiçağ Yunan, Roma ve Ortodoks Hıristiyan medeniyetlerini anlamadan bugünkü medeniyeti anlamak/anlamlandırmak mümkün değildir. Bir başka ifade ile bugünkü seküler medeniyeti anlamının yolu, Eski Yunan, Roma ve Ortodoks Hıristiyan medeniyetlerini anlamaktan geçmektedir.

Eski Yunan medeniyeti çok tanrılı, felsefe-bilim temelli bir medeniyetti. Aynı zamanda eski Yunan site devletleri sınıflı bir toplumdur. Toplum kölelerden, metekler'den (yabancılar) ve vatandaşlardan oluşurdu. Siyasal haklara sahip olan sadece vatandaşlardı. Bugün seküler medeniyetin baş tacı ettiği demokrasinin ilk

tarifine ve demokratik siyaset düzenine eski Yunan'da rastlanır. Hıristiyanlık ortaya çıkıp yayılmaya başlayınca Ege medeniyeti zemin kaybetmeye başlamıştır. Hıristiyan medeniyeti, Yunan medeniyetini reddetmiş ama bu reddiyenin, Yunan medeniyetinin Hıristiyan medeniyeti üzerine etkisinin olmadığı anlamına gelmez. Yunan Medeniyeti, Hıristiyan medeniyetini Roma üzerinden dolaylı şekilde etkilemiştir. Hıristiyanlığın yayılmasında Hz. İsa dışında iki isim başrol oynamıştır. Bunlar; Pavlus ve Petrus'tur. Bu ikisi de Roma vatandaşıdır. Yunan medeniyetinin Hıristiyan medeniyeti üzerine etkisi Pavlus ve Petrus üzerinden olmuştur. Örneğin Hıristiyanlıkta sünnet olmak yoktur. Oysa Yahudilikte vardır. Bu Yunan'dan Hıristiyanlığa geçmiştir. Yunan etkisini Kiliselerdeki heykel ve resimlerden de görmek mümkündür. Zira Yunan çok tanrılıdır. Hıristiyanlıktaki üçlü yapıdan öte Kiliselerdeki resimler ve heykeller Yunandan geçmedir. Bu resim ve heykeller vahdete aykırıdır. Yunan etkisi Hıristiyanlığı resimli bir dine dönüştürmüştür.

Hıristiyan medeniyeti de Yunan ve Roma medeniyeti gibi sınıflı bir topluma dayanmaktaydı. Sınıflar çok rijitti. İki sınıf vardı. Ruhban sınıfı ve ruhban olmayanlar. Ruhban olmayanlar kendi arasında soylular, serfler ve zanaatkârlar olarak ayrılmaktaydı. Birde bu sınıfların dışında tutulan Yahudiler vardı. Bunların hiçbir şeyi yoktu. Katolikliklerin adı işlerden saydığı ticaretle uğraşmak zorunda bırakılmışlardır. Ruhban sınıfı tek okur-yazar sınıfı. Ruhban olmayanlar okur-yazar değildi. Ruhban olmayanların kitabı Mukaddesi okuması ve taşınması yasaktı (Duralı, 2015: 97). Herkes bir kiliseye bağlıdır. Vaftiz edildiğiniz (günahtan arındırıldığınız) kilise sizin bağlı olduğunuz kilisedir. Din sınıfı (ruhban) ayrıcalıklı bir sınıftır.

Ruhban olmayan sınıf ortaçağın ortalarında (1100'lerde) derebeylikten devlete geçiyor. Devleti idare eden asilzadeler (aristokratlar) ile derebeyleri (zadegânlar) arasındaki çatışmalar çıkıyor. Bu çatışmalar sonucunda İngiltere'nin önemli yer ve şehirlerini ele geçiren baronlar (derebeyleri) kralı anlaşılmaya mecbur ettiler. 1215'in haziran ayında imzalanan Magna Carta ile kral hâkimiyetinin "baron" adı verilen toprak sahipleri adına kısıtlanmasını kabul etti. Bu sayede kralın kayıtsız sultanı kalkmış, kral ve derebeylerin karşılıklı vazifeleri belirlenmişti. Fermanın ilan edilmesi ile derebeyleri büyük imtiyazlar elde etti ve derebeylik mefhumu sağlam bir zemine oturtuldu. Halk ise yine serf olarak kalmış, derebeylerin toprakla birlikte alıp sattığı konumdan kurtulamamıştı.

Duralı'nın deyimi ile seküler medeniyetin İngiliz-Yahudi versiyonu (İngiliz-Yahudi Medeniyeti), yeniçağ din dışı Batı Avrupa medeniyetinin tabii uzvi devamıdır. Söz konusu medeniyet, yeniçağı başlatan reform hareketi ile temellendirilmiş, aydınlanma felsefesi ile kurumsallaşmıştır. Aydınlanmacı düşünce, bütün öteki kültürler ile medeniyetlerin benimsemiş buldukları tanrı ve metafizik dayanak yerine, insancı-dünyacı (sekülerist, pozitivist) payandayı gündeme sokmuştur. İnsancılık-dünyevilik bugün yeryüzünün dört bir yanında hayatı etkileyen ve belirleyen bir medeniyet haline gelmiştir. Bu medeniyetin özünü maddi ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Maddi ilişkiler ağının reel hali ise üretim ve tüketimde somutlaşmaktadır. Üretim-tüketim ilişkilerini ele alıp işleyen zanaat iktisattır. Bu anlamda seküler medeniyet, maddi ilişkiler ağı üzerine kuruludur. Seküler anlayış maddi ilişkiler ağını ideolojileştirmiştir. İktisat beşerin ihtiyaçlarını karşılamaya dönük faaliyetler bütünüdür. İktisat ideolojileştirildikçe, iktisadi ihtiyaçları karşılamaktan, tüketimi kamçılayan, tüketim odaklı, kurgulanmış bir iktisat haline gelmiştir. Kurgulanmış iktisadın merkezi unsuru sermaye olmuştur. Seküler

medeniyet, sermayecilik (kapitalizm), sömürgecilik ve emperyalizm ile elde ettiği maddi başarıların arkasına sığınmakta ve baş döndürücü bir hızla gelişen teknolojinin verdiği saldırganlıkla kendisini rakipsiz, her şeye muktedir görmektedir. Seküler medeniyet “güç ve tahakkümle” beslenen bir medeniyet haline gelmiştir. “Güç ve tahakküm”, modern batı medeniyetinin alâmet-i farıkası ve mütemmim cüz’üdür (Öktem, 2014: 107). Seküler medeniyet doğaya hükmetmeyi, başka uygarlıklara hükmetmeye kadar götürmüştür. Bunu da şiddet uygulayarak yapmıştır. Devamında işi katletmeye kadar götürmüştür. Büyük Britanya’nın Hindistan’a yaptıkları, İspanya’nın İnkalar’a yaptıkları (Öktem, 2014: 104) ile son dönemin seküler medeniyetin temsilcisi Amerika’nın dünyanın farklı coğrafyalarındaki doğal kaynakları elde etmek için, o coğrafyalarda yaşayan insanlara yaptıkları arasında bir fark yoktur.

Seküler medeniyet, sabit referansı “menfaat” olan bir medeniyettir. Bu medeniyetin inanç sistemi rasyonalitedir. Rasyonalitede sabit referans menfaattir. Menfaat ise konjontüredir. Bugün işine geleni, yarın gelmediğinde hemen değiştirir. (İslam medeniyetinde değişmez standart vardır. Oda Evâmîr-i ilâhiyedir-ilahi emirlerdir) (Öktem, 2014: 111). Seküler medeniyet, menfaat hırsıyla dünyayı sömürmekten bıkmayan, verimliliğe tapınan, israfa dayanan, hedefe ulaşmak için her yanlış hareketi meşru gören, gayri ahlakî hiçbir hareketten iğrenmeyen, her şeyi alıp satabilen bir zihniyetin meyvesidir. Denebilir ki seküler sivilizasyon; egosantrik, (ekonomi merkezli, maddeci karakterli) egosantrik (ben merkezli), etnosantrik (ırk merkezli) tabiri caizse emposantrik (sömürme merkezli) ve seksosantrik (seks merkezli) özelliklere sahip bir medeniyettir. Demokrasiyi, insan haklarını ve eşitliği savunan ama sadece kendine demokrat ve kendine eşitlikçi bir anlayıştır. Rekabetçiliği savunur ama tekelleri bir anlayışla işlemektedir. Kendisinden başka medeniyetlere hayat hakkı tanımak istemeyen, diğerlerinin yaşama hakkına itibar etmeyen, kendi varlığını bütün dünyaya sinsi planlarla dayatan, genellikle diğer dinlere ve kültürlerle sadece kendi noksanlarını tamamlayabilmek için yaklaşan bir medeniyettir. Milyonlarca insan bu medeniyetin kurbanı olmuştur ve olmaktadır. Yüz binlerce insanı ve akıl hastalarını fırınlarda yakmakta mahzur görmeyen, gayet zekice hazırlanarak mükemmelleştirilmiş modern imha tekniklerine sahip olan bu medeniyettir. Bu gün orta doğuyu ve Müslüman coğrafyasını savaş alanı hali getiren, din ve mezhep savaşlarını körükleyen terör örgütleri kuran ve yöneten, onlara silah, araç gereç ve lojistik destek sağlayan seküler medeniyet mensuplarıdır. Gittiği her yere demokrasi, insan hakları, adalet özgürlük vaatleri gitmiştir. Ancak her gittiği yerde eşitsizlik, yoksulluk, haksızlıklar, cinayetler, insan hakkı ihlalleri ve adaletsizlikler zirve yapmıştır. Kan ve gözyaşı sel olmuştur (Bolayır, 2012: 130-139).

Seküler Medeniyete Geçiş Sürecinde Reformist Hareketler

Seküler sivilizasyona birden geçilmedi. Seküler medeniyet vuku bulduğu medeniyet, sınıflı bir medeniyetti. Bu medeniyette iki baskın sınıf vardı. Ruban sınıf, Ruhban olmayan sınıf. Ruhban sınıfın teşkilatı, kurumsal yapısı kilisedir. Kilise ilahi ve siyasi otoriteydi. Bu iki sınıfın mücadelesi/çatışması, ruhban olmayan sınıfın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Ruhban olmayan sınıf dinden uzaklaştıkça sekülerleşmiştir. Sekülerleşen insanların bir günden öbürüne Tanrıyı, Kiliseyi, Kitabı terk edip dinden imandan koptukları söylenemez. Hatta çoğunluk, tanrı inancından taviz

vermemişlerdir. Ama kurumsal anlamda dinden gitgide uzaklaşıldığı görülür. Zaman içinde din hayatın âmir mercii olma özelliğini yitirmiştir. Bu durum ruhbanların hâkim sınıf olma özelliğini sekteye uğratmıştır. Ruhban-Ruhban olmayan ayırımı ve mücadelesi Hıristiyanlığın doğasında mevcuttu. Nitekim Kitabımukaddes: ahdicedid: Resullerin işleri, 221’de “.....öyleyse Caesar’ın işlerini Caesar’a Tanrının işlerini Tanrıya; havale et, dedi.....” cümlesinde gözükmektedir. Bu iki sınıf arasındaki mücadele Alman din bilgini ve fizofu Martin Luter’in Papa iktidarına karşı bayrak açmasından, yani Katolikliğin aleyhine Protestanlığın kuzey Avrupa’da yaygınlaşmasından sonra kesifleşmiştir (Duralı, 2015: 94). Seküler sivilizasyona giden süreçte din esaslı düşünceden, dindışı, laik düşünceye geçişin arkasında Ruhbanla ruhban olmayan arasındaki mücadele yatmaktadır. Ruhbanlığın kurumsal yapısını temsil eden kilisenin, ruhban olmayan çevreyle mücadelesi Hıristiyanlığın zuhurundan beri sürüp gelen bir olaydır. Filhakıka, dinlilikle ile dindışılık Hıristiyanlığın tabiatındandır. Ruhban sınıfının başı olan Papa meşruluğunun kaynağı olarak Hz. İsa ile Havarileri aracılığıyla Tanrıdan aldığı iddia etmekte ve mukaddesattan sorumlu görmektedir. Dünya işlerini ise ruhani meşruiyet olmayan (ruhban olmayan) sınıfa bırakılmıştır. Zaman içinde bu iki zümre birbirlerinin alanlarına tecavüz etmeleri nedeniyle çatışmışlardır. Bu çatışmadan iki farklı iktidar türü çıkmıştır. Ruhbanın siyasi iktidarına dincilik Yahut din devleti denmiş, Ruhban olmayanların siyasal iktidarına laiklik yahut laik devlet denmiştir. Haddizatında, Ruhban-Ruhban olmayan ikiliği sadece Hıristiyanlığa mahsus değildir. Tarih boyunca, Müslümanlığın dışında, neredeyse istisnasız bütün inanç düzeylerinde karşılaşılan baskın bir özelliktir. Bunun tek istisnası İslam medeniyetidir. Zira İslam medeniyetinin söz dağarında Clericus ile Laicus terimlerinin doğrudan mütakabiline rastlanmamaktadır. Türkçede ancak eğretileme (benzetme) yoluyla karşılık yakıştırılıyor (Duralı, 2015: 96).

Ortaçağda Hıristiyan Katolik âlemde Ruhban, iktidarı arzulamakla, ona oynamakla birlikte, bunu temin etme aşamasında, Ruhban olmayanların tepkileriyle karşılaşmıştır. Mücadele, Fransa’dan başlayarak, özellikle 12. yüzyıldan itibaren şiddetlenmiş, 1600’lerin ortalarında yeğinliğin tepe noktasına varılmıştır. Meşruluklarının kaynağını Tanrıda bulduklarına, dolayısıyla da mukaddes, yani Tanrıdan el almış olduklarını inanılan Ruhban, din işleri kadar dünya işlerinden dahi kendilerini sorumlu saymışlardır. Tekmil dünyevi meselelere çarelerin, din kurumunda başka bir deyişle Papa ile papalıkta bulunabileceğini iddiası, Katolikliği gitgide dünya ileri ile ilişkilendirmek suretiyle ideolojileştirmiştir. Friedrich Neetzsche, “Tanrı öldü” derken, kastettiği, ideolojileştirilmiş Hıristiyanlıktan başkası değildi. Ortaçağ Avrupa’sında Hıristiyanlık ideolojikleştirilmesine karşılık, Yeniçağ da ise Tanrı ile bağı koparılmış aklın ürünü olan ideolojiler (Laisizm, Pozitivizm, Komünizm, Faşizm vs.) dinleştirilmişlerdir. Bu ideolojiler Marksist deyimle “kitleleri afyonlamışlardır” (Duralı, 2015: 96).

Ruhban olmayan sınıf gelişiminin önündeki en büyük engel olarak Katolisizmi görüyordu. Katolisizm, inanç ve ahlak alanında papanın otorite kabul edildiği, Hıristiyanlığın en kalabalık cemaatini teşkil eden bilhassa Batı Avrupa ve Latin Amerika’da yayılmış bulunan bir Hıristiyanlık mezhebidir. Aydınlanma felsefecileri ve burjuvazi için Katolik ideoloji yıkılmalı ya da egemen sınıfın çıkarlarına uygun hâle getirilmeliydi. Çünkü Katolik Kilisesi, burjuvazinin üretim ilişkilerinin gelişmesine engeldi. Bu durumda burjuvazi, kendi kilisesini örgütleyerek,

Katolikliğin karşısına Protestanlığı çıkardı. Protestan Kilisesi devletle özdeş hale geldi. Reformla birlikte, Hıristiyanlıkta bölünmeler olur. Yeni mezhepler ortaya çıkar. Böylece Katolik Kilisesinin mutlak otoritesi kırılmış oldu. Bu yeni anlayışta Papalığın ve din adamlarının ayrıcalığı reddedildi. Ruhban sınıfından olanlarla olmayanlar arasındaki fark ortadan kaldırıldı. Reform, kilise dışındaki ekonomik, sosyal yaşamı ve düşünce yapısını da etkiledi. Bilim, sanat ve kültürel gelişmenin önü açılmış oldu. Ekonomik yapıda ise kapitalizmin daha da güçlenmesi ile sonuçlandı. Protestanlık, kapitalizmle iç içe gelişti. Hatta M. Weber, kapitalizmin kendisine bir kaynak, bir felsefe ararken, O kapitalizmi Protestan ahlakı ile ilişkilendirdi.

Öte yandan reform, mezhep çatışmalarına yol açtı. Katoliklerle Protestanlar arasında yoğun çatışmalar yaşandı. Avrupa’da mezhep farklılıklarının da körüklediği üstünlük savaşlarına yol açan ve 30 yıl süren (1618-1648) savaşlar yaşandı. Pek çok insan hayatını kaybederken; Avrupa bu savaşların bedelini gerek nüfusunun azalışı gerekse ekonomik hayatındaki olumsuz etkileriyle ödedi. 30 yıl savaşları 1648 Westfalya Antlaşması ile sonuçlandı. Bu anlaşmayla Protestanlık mezhebi resmen tanınmış oldu ve günümüze kadar Hıristiyanlığın en çok taraftar bulan üç büyük mezhebinden biri hâline geldi. Reformla, Katolik Kilisesinin merkeziyeti yıkılmış, Hıristiyan dünyası çeşitli kiliselere bölünmüştür. Evrensel Katolik Kilisesinin yerini devlet kontrolündeki, ulusal kiliseler almıştır ve Roma Katolik Kilisesinin otoritesi kırılmıştır. Reformist hareketlerin ilki İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bu anlamda İngiltere orta çağ Avrupa’sından ilk sapan ülke olmuştur. 1400’lerde Luter’dan önce yeni bir kilise kurarak (Anglikan kilisesi) Katoliklikten ayrılmışlardır. Anglikanlık Protestanlığın İngiltere’ye özgü bir şeklidir. Bu mezhep Katoliklik ile Reform hareketlerinin öncüsü olan Protestanlık arasında bir yol takip etmektedir. VIII. Henry daha sonra I. Elisabeth döneminde Roma ile olan mücadele sonrasında Katoliklik ile bağlarını kaparmış, Papayı reddetmiştir. Anglikan kilisesinin başı Kral/Kraliçe olmuştur. Böylece kilise ile devlet özdeş hale gelmiştir. Anglikan kilisesi sadece boşanmayı değil Katoliklerin yasakladığı bazı işlere de cevaz vermiştir. Bunlardan en önemlisi sömürüyü meşrulaştırmıştır. Bu kararlar kapitalizmin önü açılmıştır. Reformist hareketin Almanya’daki başlatıcısı Luter’dır. Fransa ise Katoliklikle ilişkisini Jean Calvin’le kesmiştir. Calvinizm Protestanlığın Fransa koludur. Bu üç reformist hareketin ortak noktası Ortodoks Hıristiyanlığa başkaldırmalarıdır. Protestanlık zaman içinde felsefe-bilim temelli aydınlanmacı düşünürlerin birbirlerine yaklaşımları insanlık tarihinde ilk defa din dışı bir medeniyetin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Seküler Medeniyetin Kurucu Felsefesi

Seküler sivilizasyon, din dışı bir medeniyettir. İnsanlık, ilk defa dine dayanmayan, din dışı bir düşüncenin (laik düşüncenin) ürettiği bir olguyla karşı karşıyadır. Bu olgu orta çağ Hıristiyan medeniyetine karşı geliştirilmiş felsefe-bilim ürünü bir üst ideolojidir. Felsefe-bilim, dinden nemalanmayan (beslenmeyen) bir kurumdur. Bu anlamda felsefe-bilim laik bir kurumdur. Felsefe akıldan beslenir. Lakin felsefede, akıl nereden besleniyor? Sorusu pek sorulmuyor. Akıl insana ait bir varlıktır. Tanrı insanla olan ilişkisini akılla kuruyor. Akılın tanrı ile ilişkisi kesildiğinde, akıl kendinden menkul bir varlık haline geliyor. Akılın tanrı ile ilişkisinin kesilmesi, akılın laikleşmesine neden olmuştur. Akılın tanrıyla ilişkisinin kesilmesiyle ortaya çıkan “laik akıl” (dinle

bağlantısı kesilmiş akıl) kendini tanrılaştırmıştır. Bir başka ifade ile Laik akıl, kendisinin ürettiği sistematik düşünceleri (ideolojileri) “din”leştirmiştir. İşte sekülerizm, laik aklın inşa ettiği üst bir ideolojidir. Seküler sivilizasyon da tek boyutlu maneviyatı ve uhreviyatı olmayan, dünyevi bir olgudur. Zira sekülerizm dünyayı ahrete tercih ederek bir anlamda dinin (Hıristiyanlığın) tam tersi bir anlayışı benimsemiştir.

Seküler medeniyetin kurucu felsefesi, aydınlanma felsefesi olarak bilinen 17. ve 18. yüzyıl düşünürlerinin dini dogmalara karşı geliştirdikleri laik akıl temelli düşünce akımıdır. Kurucu felsefenin ortaya çıkışında Ortaçağın dini temelli (Hıristiyan) medeniyetine yön veren ruhban sınıfının zayıflayıp güç kaybetmesi, ruhban olmayan sınıfın güçlenmesinde ekonomik dönüşüm önemli rol oynamıştır. Ortaçağın Hıristiyan medeniyetinde feodal bir ekonomik düzen hâkimdi. Feodal yapının çöküşü Hıristiyan medeniyetin çöküşünü de hızlandırmıştır. Feodal yapı çözümlenip yeni bir yapı ortaya çıkarken yeni güç odakları ve topluma yön veren güçlü sınıflarda ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi kentsoylu sınıftır. Buna burjuvazi de denmektedir. Burjuvazi, Yeniçağ Batı Avrupa’sının sınıfsal yapısı içinde, zenginliği ticarete dayalı olan, ekonomik yapıda üstünlüğü ele geçiren ve sonrasında siyasal yapıda hak arayışları içine giren, iktidarı ve gücü ele geçiren bir sınıftır. Ticaret sayesinde zenginleşen, kentlerde oturan, bu yüzden kendisine kent soylu anlamına gelen burjuvazi denilen tüccar sınıfıdır. 15.yüzyıldan itibaren yükselişe geçti. Ticaretle ve para işleri ile uğraşarak zenginleşen burjuvazi, ekonomik yapıda ağırlığını hissettirdi. Burjuvazi sınıfla birlikte en eski kent soylu sınıflardan birisi olan ve daha sonraki dönemlerde ki devrim hareketlerinin başını çekecek olan Yahudiler öne çıkmaya başladı. Yahudilerin en bariz özelliği şehirli olmalarıdır. Bunlar şehrin “getto” denilen yerlerinden yaşarlardı. Kentsoylu sınıf din dışı ekonomik ve toplumsal bir düzenin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Seküler sivilizasyon felsefe-bilim temelli bir medeniyettir. Medeniyetin kurucu felsefesi, aydınlanma felsefesidir. Aydınlanma felsefesi, feodal düzen içinde yavaş yavaş gelişerek ekonomik ve sosyal alanda iktidarı ele geçiren ruhban olmayan sınıfın getirmiş olduğu yeni ekonomik, sosyal ve felsefi kuramın adıdır. Aydınlanma felsefesi, bütün dini inanışlara, bütün geleneklere, her türlü metafiziğe ve manevi değerlere karşı çıkan, onların yıkılması için savaştan ateist, maddeci ve naturalist, baskıcı, dayatmacı bir aydınlanmadır. Ferdin tek başına akıyla eylemlerine karar vermesini esas alır ve bireyin üzerinde özellikle herhangi bir otorite tanımaz. Kişi aklının hâkimiyetiyle her türlü otoriteden kurtulmayı temele alır. Tabi akılı da putlaştırıp onu, rakipsiz en büyük doğruluk kaynağı olarak kabul eder. Bu anlamda aydınlanmacı hareket insanı ve onun zihni kabiliyetlerini putlaştırmıştır. Bilginin kaynağı olarak insan zihni kabul edilmektedir. Zihin, her çeşit tecrübeden evvel bir takım bilgilere sahiptir. İnsan akılı hakikati tanımağa kabiliyetlidir. Bu anlayışı Ariston’ya kadar götürmek mümkündür. Zira Aristo’da aklın kanunları eşyanın da kanunlarıdır. Bu manada ilk rasyonalist Aristo olsa da rasyonalizmin bu formülüne mutlak şeklini veren Hegel’dir. Çünkü Hegel’de “aklı olan reeldir ve reel olan aklıdır” (Bolayır, 1984: 236).

Seküler Medeniyetin İnanç ve Değerler Sistemi

Medeniyete “toplum” perspektifinden bakıldığında, bir yerde toplumsal bir örgütlenme varsa orada medeniyet var demektir. Her medeniyet belli bir ahlâki, hukuku, siyaseti, örf ve âdeti içerir, belli bir iktisadî yapıyı, hiyerarşiyi, otorite ve idareyi, dolayısıyla normatif bir düzeni içerir. Her medeniyetin üzerine inşa edildiği değerler manzumesi vardır. Seküler medeniyet, maneviyatı olmayan, maddiyat üzerine inşa edilen bu nedenle de maddiyatı öne çıkaran pozitivist bir dünya tasavvur eder. Seküler medeniyetin öne çıkardığı değerler arasında demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü temel değerler olarak öne çıkmaktadır.

Seküler medeniyetle birlikte insanları bir arada tutacak değer olarak demokrasi yeniden keşfedilmiştir. Demokrasi Yunan’dan bugüne ulaşmış bir kavramdır. Demokrasi kavramı Demos (halk) ve Cratos (hükümet) kelimeleri bir araya getirilerek türetilmiştir. Demokrasi siyasal anlamda halk hükümeti, sosyolojik anlamda ise farklılıklar içinde bir arada yaşamının ifadesidir. Zaman içinde kavramın içi eşitlik, özgürlük, adalet, hoşgörü ve farklılıklara saygı gibi temel değerlerle doldurulmaya çalışılmıştır.

Seküler sivilizasyon demokrasiye vurgu yapsa da yönetim anlayışı, Yunan ve Roma medeniyetinden hatta Hıristiyan medeniyetinden farklı değildir. Bu üç eski medeniyette Yönetim, “kuvvetlinin zayıfa hükmetme” kuralına dayalıydı. Bu da “doğal hukuk” anlayışı ile meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Doğal kuvvetleri değiştirmek insanın elinde olmadığı gibi kuvvetlinin zayıfa hükmetme kuralını da değiştirmenin mümkün olmadığına olan inanç hâkimdi. Bu inancın uzantısı olarak doğal kuvvetlere boyun eğmek zorunda olduğumuz gibi zayıfta kuvvetlinin önünde boyun eğmeye mecburdur. Modern dönemde de bu anlayış devam etmiştir/etmektedir. Demokrasinin tarihini eski Yunan’a kadar götürmek mümkünse de çok uzun bir süre ta aydınlanma dönemine kadar unutulmuştur. Demokrasinin yeniden gündeme gelmesi ve siyasal iktidarın örgütlenme biçimi olarak bir sosyal ve politik ideale dönüşmesi ancak 17. yüzyıl sonrasında mümkün olmuştur. Günümüzde demokrasi, bir siyasal toplumun ideal formunu ifade etmekte ve iktidar ilişkilerinin örgütlenmesindeki “en iyi”lerin toplamı şeklinde sunulmaktadır. Bu bakımdan “demokrasi” kavramı bir ideali ifade etmektedir. Öyle ki bir birleriyle tamamen çelişik siyasal rejimler ve iktidar örgütlenmeleri bile kendilerini demokrasi olarak tanımlama gereğini duymaktadırlar (Dursun, 2004:160). Daha düne kadar (20. yy kadar) filozoflar, devlet bilimcileri, siyasetçiler demokrasiyi çoğunlukla kötü bir devlet şekli ve istikrarsız bir avam egemenliği olarak görüyorlardı ve bunun ancak küçük bir cemaat çerçevesinde gerçekleşecek bir düzen olduğuna inanıyorlardı. Bugünde bu anlayış tamamen değişmiş ve demokrasi, modern toplumların en önemli sosyal ve politik bir ideali haline gelmiştir/getirilmiştir (Duralı, 2015: 162). İdeal demokrasinin olmazsa olmazları şunlardır (Versan, 1986: 29). i. Devlet kudretinin kaynağı halktır. ii. Alternatifler arasındaki seçim, serbest tercihe dayanır. iii. Demokrasi kuvvetli liderliğe dayanır. iv. Demokrasi belirli bir hukuk düzenine dayanır. v. Alternatif fikirlerin örgütlenmesine (partileşmesine) gerekli kılar. vi. Demokratik düzen nitelik itibarıyla sosyal bir plüralizme, yani çeşitli sosyal gruplara dayanır. vii. Demokrasi vatandaşın sağduyusuna karşı beslenen güvene dayanır.

Seküler sivilizasyonda demokrasi denilen ideal bir dünya görüşü iki temel değer üzerinde somutlaşmaktadır. Bunlar “özgürlük” ve “eşitlik”tir. Eşitlik, insanların temel haklar bakımından ve insan olma niteliği itibarıyla eşit kabul edilmesini ifade eden ahlâk ve hukuk ilkesi. Eşitlikten kasıt yasalar önünde eşitliktir. İnsanlar düşünce, dünya görüşü, hayat felsefesi, inanç vs. birçok yönlerden farklıdırlar. Bu farklılıkların yasa önünde farklı uygulamalara konu olmamasıdır. Eşit muamele hakkı, sınıflı toplumlarda hayati bir haktır.

Özgürlük ise herkesin, anayasal ve yasal sınırlar içinde kalmak koşulu ile başkalarının özgürlüklerini engellemeden istediğini yapabilmesidir. Özgürlük en net biçimde üç farklı alanda somutlaşır. Birincisi düşünce ve düşünceyi ifade etme ve basın özgürlüğüdür. İkincisi, din ve vicdan özgürlüğü, üçüncüsü ise girişim özgürlüğüdür (ekonomik özgürlük). Düşünce özgürlüğü, düşüncelerini açıklayabilme ve düşünceleri doğrultusunda örgütlenme gibi özgürlüklerden söz edilebilir. Özgür düşünceye sınırlar getirilen toplumlarda demokrasiden söz edilmez. Çünkü öteki tüm özgürlüklerin varlığı, düşünce özgürlüğünün bulunmasıyla mümkündür.

Seküler medeniyette özel önem ve değer kazanmış bir konu da **insan hakları** konusudur. İnsan hakları bütün insanların, insan sıfatı ile doğuştan, hatta doğmadan önce eşit özgür bireyler olarak sahip oldukları haklardır. İnsan haklarının önem kazanmasında doğal hukuk düşüncesinin yanında insan hakları konusunda yaşanan ihlallerin büyük payı vardır. İnsanlar doğal haklarını elde etmek için batıda çok büyük mücadele vermişlerdir. Bu konuda John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu gibi aydınlanma filozofları da öncülük etmişlerdir. İnsan haklarının güvence altına alınmasında ilk belge 4 Temmuz 1776 tarihli ABD Bağımsızlık Bildirisidir. Bildiride bütün insanların eşit yaratıldığı, Tanrı'nın insanlara kimsenin ellerinden alamayacağı haklar bahsettiği, bu haklar arasında özgürlük ve mutluluğu arama hakkının bulunduğu ifade edilmiştir. Arkasından 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi üzerinde de göstermiştir. Bildiriye göre insanlar hukuken özgür ve eşit doğarlar ve öyle kalmakta devam ederler. 1948 tarihinde BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ile evrenselleştirilmiştir.

Seküler medeniyetin (dindışı batı Avrupa medeniyetinin), dine (Hıristiyanlığa) sırt çevirmesi ile insan kendi aklına yönelmiştir. Akıl insana mahsus bir meleke, yetidir (insanda bulunan, bir şey yapabilme yeteneği). “Din” devreden çıkınca, insan kendi kendine inanması, insanın kendine yönelmesi, son başvurulacak merci olarak yine kendisini ilan etmiştir ki buna “insancılık” (hümanizma) denmektedir (Duralı, 2015: 56). Batı medeniyet camiasında, insan adeta yeniden keşfedilmiştir. Ancak sekülerizmin insana yönelmesi onun beşerleşmesini de beraberinde getirmiştir. İnsanın beşerleşmesi tanrısı ile ilişkisinin kesildiği anda başlar.

Seküler medeniyetin değerler dizisinde önemseddiği bir konu da *hukukun üstlüğüdür*. Hukukun üstünlüğü kavramı, tarihsel süreçte monarşi, feodalizm ve Kilise'nin imtiyazlı durumlarına (dokunulmazlıklarına) karşı önem kazanmıştır. Demokrasilerde hiçbir kimse ve hiçbir kurumun, hukukun üstünde olmadığı anlamına gelmektedir. İnsanlar hem cinsleri ile birlikte, toplu halde yaşarken, herkesin ihtiyaç duyduğu (güvenlik, sağlık, eğitim, adalet vs.) ama tek başlarına yapamadıkları, mal ve hizmetleri üretmek, paylaşmak ve yürütmek için belli işleri yapacak bir üst kuruma ihtiyaç duymuşlardır. Bu kurum modern anlamı ile devlettir. Devlet insanların bir

arada yaşarken ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri üretmek, dağıtmak ve yürütmek için toplumun ortak iradesi ile kurulan, toplum tarafından finanse edilen ve yine toplumun kendi üyeleri içinden, toplumun kendisinin seçtiği kişilerce yürütülen bir kurumdur. Yürütme toplumun ortak iradesinin yansıması olan yasalar (hukuk) dâhilinde yapılır. Yasalar, toplumun üyeleri arasından, toplumu tarafından seçilen üyelerce yapılır. Üyelerin toplandığı kuruma parlamento denmektedir. Modern zamanlarda Parlamentoların asıl görevi hukuk inşa etmektir. Hukuk ise adalet inşa eden bir kurumdur.

Seküler medeniyet, maneviyatı olmayan, dini öteleyerek var olmaya çalışmışsa da, bu açığı Weber, Protestanlıkla doldurmaya çalışmıştır. Weber, Batı medeniyetinin maddi kalkınmasını Protestan ahlâkı ilişkilendirirse de, Batı toplularının “maneviyat açığı”na düşmesine engel olunamamıştır. Maneviyat alanında ortaya çıkan boşluk felsefe bilim ürünü olan izmlerle (ideolojilerle) doldurulmaya çalışılmıştır. Seküler anlayışın doğurduğu yıkımı, Albert Schiwetzer, *Medeniyet ve Ahlak* adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Din ve maneviyata yer vermeyen bir hümanizma ile maneviyat açığı kapatılmaya çalışılsa da, insanda psikolojik yıkım ve yalnızlığın önüne geçilememiştir. İnsandaki manevi boşluk yıkıma yol açmıştır. M. Foucault, J. Derrida gibi Postmodern aydınlar batı toplumlarında yaşanan maneviyat krizinin arkasında “ruhun dinden koparılması”na vurgu yapmaktadırlar. Ruhun sekülerleştirilmesi, aklın sekülerleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Seküler aklın bütün sorunları çözmeye muktedir olduğu görüşü, seküler kültür ve medeniyetin karşılaştığı sorunların ana sebebi olmuştur. Seküler medeniyet, maneviyat açığını gidermek için Post modern dönemde özellikle de 2. Dünya savaşından itibaren yani Yahudi soy kırımından sonra kendini Yahudi-Hıristiyan (Judeo-Christian civilization) sentezli bir medeniyet olarak tanımlama yoluna gidilmiştir (Şentürk, 2017: 29; Aydın, 2016:107). Judeo-Hıristiyanlık, günümüz seküler medeniyetinin “inanç açığını” gidermek için ortaya atılmış bir sentezyen bir inanç biçimidir. Judeo-Hıristiyanlık, Tevrat ile incilin ortak dini ve kehanetlerini kabul eden sentezci bir yaklaşımdır. Batının kendini “Yahudi-Hıristiyan medeniyeti” olarak yeniden tarif etme girişimi, batıdaki “akıl karışıklığının” derinleşerek devam ettiğinin bir karinesidir.

Seküler Medeniyetin Hukuk Sistemi

Çok geniş anlamda söylemek gerekirse seküler medeniyet, hukuk, siyaset ve devlet alanında Roma hukukunun külleri üzerine inşaa edilmiştir. Yeniçağ Avrupa’sının eski çağdan aldığı en önemli değer roma hukukudur. Roma’da önemli bir hukuk vardı. Roma’da hukuku Atina’dan almıştır. Yeniçağda Fransa kendini Roma’nın varisi görür. Avrupa’nın merkezi olma adına Roma’ya yönelir. 19. ve 20. yüzyılda milliyetçilik dalgası, milli devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak milli kanunlar ortaya çıkmıştır. Ancak söz konusu milli kanunlarda Roma-Cerman hukuk sisteminin doğal uzantısı niteliğinden öteye gidememişlerdir. Eski Roma imparatorluğunun hukuk anlayışı Roma imparatorluğunun sınırlarını aşarak, anavatanı olan Avrupa ülkeleri dışında, özellikle tüm güney Amerika’yı, Afrika’nın büyük bir kısmını, Ortadoğu ülkelerini, Japonya’yı, Endonezya’yı fethetmiştir. Avrupa devletlerinin yayılmaları Avrupa hukukunun yayılmasının sebebinin oluşturmaktadır (Tahiroğlu ve Erdoğmuş, 2016: 15). Roma hukuku ilk kuruluşundan itibaren seküler bir yapıdadır. Yazılı, merkezi ve yasamacı bir hukuk olarak sadece

hakları, yükümlülükleri ve yasakları düzenlememiş, aynı zamanda kurumlar kurmuştur. Bu kurumsallık, salt kişiler arası ilişkileri değil, iktidarı, yönetim kurumlarını da düzenlediği için bütünlüklü bir sistemden bahsedilebilir. Roma hukuku bugün içinde yaşadığımız modern hukuk sisteminin temellerini oluşturmuştur. (Keskin, 2015: 600). Bu hukuk sistemine Latince ismiyle *Corpus Iuris Civilis* ya da modern alfabeyeyle *Corpus Juris Civilis* denmektedir. Doğu Roma İmparatoru I. Justinianos, kendi dönemine kadar varlığı bilinen bütün hukuk materyallerini bir araya toplattırıp onlardan bir derleme yapılmasını emrederek kendisi farkında olmasa da Batı’da modern hukukun temelini atmıştır (Keskin, 2015: 602). Bugün modern hukuk yasama meclislerinde sekülerler bir yaklaşımla üretilmektedir. Yasam meclislerinin kurumsal adı parlamentodur. Parlamento, konuşmak anlamına gelen İtalyanca "parlare" fiilinden türemiş bir sözcük olup, "konuşulan yer" anlamına gelmektedir. Parlamentoların ana görevi düzen sağlayıcı kuralları (yasaları) yapmaktır. Toplumu yöneten yöneticiler işleri parlamentonun çıkardığı kurallara göre uygun olarak yaparlar (yürütürler). Yöneticilerin yönetme işlevi yasalara uygun olarak yürütüp yürütmedikleri, halk (millet) adına denetleyen kurumlara yargı denmektedir. Yargı gücünü millettten ve yasalardan (hukuktan) almaktadır.

Seküler Medeniyetin Ahlak Sistemi

Sekülerizm dine ait ne kadar kutsal varsa bir taraftan onları reddederken, aynı zamanda kendine özgü yeni kutsallar inşa etmektedir. Söz konusu kutsallar beşeri akıl yürütmelerin ürünüdürler. Bunlar felsefe-bilim ürünü olan bu değerler dizisine ideoloji denmektedir. İdeoloji de mantıkça dinin yerine ikame edilen dogmalardır. İdeolojik dogmalar modern bilimin koruyucu zırhıyla bir tabu, zorunlu bir gerçeklik olarak dayatılması yani, insanın bir bakıma kendi kendini kutsaması ve ürettiği değerlere tapınması sonucuna yol açar.

Seküler ahlak aydınlanmacı düşünürler tarafından inşa edilmiştir. Aydınlanmacı ahlak filozoflarından öne çıkan birisi Immanuel Kanttır. Kant’ın ahlâk felsefesinin merkezinde, pratik aklın yönettiği insan vardır. Ona göre insanda bir iyilik iradesi vardır. İrade akıl tarafından yönetilir. Sekülerizm de akıl laikdir. Tanrı ile ilişkisi kesilmiştir. Böyle bir aklın yönettiği irade çıkarıcı/faydacı davranış sergileyecektir. Sekülerist öğretide faydacılığı savunan başta Francis Hutcheson (A. Smith’in hocası), David Hume, Jeremy Betham, John Stuart Mill gibi filozofların fikirleriyle oluşmuş seküler ahlak anlayışı ortaya konulmuştur. Ortaya konulan ahlak faydacı ahlakıdır. Faydacı Ahlak anlayışına göre, bir eylemin doğruluğu ya da yanlışlığının ortaya konulabilmesi, o eylemin en çok sayıda insanda en büyük oranda mutluluk getirmesiyle doğru orantılıdır. Yani bir eylemden mutlu insan sayısı arttıkça, söz konusu eylem ahlakidir. Faydacı ahlak filozoflarına göre mutluluk, hazzın olması ve acının yokluğudur. Haz Hayatın odağına yerleştirilmiştir. Batılı literatürde hazzı anlayışa hedonizm denmektedir. Haz insan davranışlarının yegâne gayesidir. Hazdan kastedilense daha çok yeme, içme ve cinsel etkinlikten kaynaklanan duygusal bedensel zevklerdir (Türkeri, 2011: 15). Faydacı ahlakçılara göre eylemin sonucu önemlidir. Eğer eylemden faydalı sonuçlar elde ediliyorsa iyidir, zararlı sonuçlar ortaya çıkıyorsa kötüdür. Seküler ahlak, hazzı ve faydayı öne çıkaran yaşam felsefesi haline gelmiş, "anı yaşamak" deyiminde somutlaşan pragmatist, çıkarıcı ve faydacı bir ahlak haline gelmiştir.

Seküler Medeniyetin Ekonomi Sistemi

Seküler medeniyetin ekonomi tasavvuru en bilinen ismi ile liberalizm veya kapitalizmdir. Adı geçen paradigma seküler medeniyetin merkezini teşkil etmektedir. Seküler medeniyet maddi ilişkiler ağı üzerine kuruludur. Maddi ilişkiler ağının reel hali ise üretim ve tüketimde somutlaşmaktadır. Üretim-tüketim ise ekonomi biliminin konusudur. Seküler medeniyet, iktisadi da sekülerleştirmiştir. Seküler iktisat üretim-tüketim, tüketim-üretim dialektik helezonu içine sıkıştırılmıştır. Geleneksel iktisat ihtiyaçları karşılamak üzere üretim yapılması esasına dayalı iken, seküler iktisat ihtiyaçları körükleyerek ve yeni ihtiyaçlar hiyerarşisi oluşturarak tüketimi kamçılama, üretimin nicelik ve nitelik olarak çoğaltılması üzerine kuruludur. İktisadın böyle bir sürece sokulmasının arkasında “zenginleşme ideolojisi” yer almaktadır. 18. yüzyıl zenginleşme felsefesi oluşturulur. Zaman içinde bu sistemleştirilir ve ekonomi bilimi ortaya çıkartılır. Seküler medeniyetin zenginleşme ideolojisi, iktisat düzleminde merkantilizm olarak adlandırılmaktadır.

Merkantilizm, “ticaret, ticarete dair” anlamına gelen “İtalyanca “mercantile” sözcüğünden gelmektedir. Merkantilist düşüncede zenginlik, sahip olunan kıymetli maden (altın, gümüş) miktarı ile ölçülmektedir. Zenginlik ve refah kıymetleri madenlere sahip olmaktan geçmektedir. Bunun da yolu dış ticarettir. Ticarete değişim aracı olarak kıymetli madenler kullanıldığından, dışarıya daha çok satmak, dışarıdan daha az almak, zenginliği artıracaktır. Buda sermaye birikimine yol açacaktır. Ticaretle uğraşan sınıf (burjuvazi), diğer sınıflar (yönetici, din sınıfı) karşısında güç elde etti. Bu yeni sınıf mal ve can güvenliğini sağlamak için bir üst otoriteye ihtiyaç duyuyordu. Bu üst otoriteyi “ulusal devlet” biçiminde formüle ederek onu hayata geçirmenin yollarını aradı. Başlangıçta ulus devletin yönetimi mutlak monarşidir (16. 17. yüzyıl). Burjuvazi zaman ilerledikçe iyice güçlendi ve mutlak yetkili hükümdara karşı üstünlük mücadelesine girişerek bugünkü demokratik liberalizmin kuruluşuna öncülük etmiştir. Seküler medeniyetin siyasal sistemi: “demokratik liberal sistem”, ekonomik sistemi ise “liberal kapitalizmdir.”

SONUÇ: İslam Medeniyetinin Batı Seküler Medeniyete Katkıları

Medeniyetleri kendisi dışındaki medeniyetlere yaklaşım açısından açık ve kapalı medeniyet ayırımına tabi tutulduğunda, İslam medeniyeti açık bir medeniyettir (Şentürk, 2017). Kendisi dışındaki medeniyetlere tepeden bakmayan, onlardan, İslam’a aykırı olamamak kaydıyla almayı ve onlara verme konusunda bir kısıtı ve kompleksi olamayan bir medeniyettir. Müslümanlar, kendinden önceki medeniyetlerden hiçbir ön yargı göstermeden yararlanmaya çalışmışlardır. Bu anlamda miladi 7. yüzyıldan itibaren bilimleri Yunanlılardan ve Hintlilerden almışlardır. 200 yıl sonra Müslümanlar başkalarından almayı geride bırakarak üretici olmaya başladılar. Bu 800 yıl sürdü. Miladi 850 yılından itibaren 16. yüzyılın sonuna kadar Müslümanlar ilimde mütemediyen o tarihe kadar bilinmeye birçok yeni şeyleri keşfettiler. Yeni ilimler kurdular, eski ilimleri geliştirdiler ve ileride kurulacak bilimlerin temellerini attılar. Ondandır ki ilimler tarihinde önderliklerini yavaş yavaş kaybettiler. Bu gün Avrupa’daki bilimler, İslam bilimlerinin bir başka coğrafyada, değişik tarihi şartlar içerisindeki devamından ibarettir (Sezgin, 2014: 24).

Klasik İslam medeniyeti, bilgi üretme kapasitesi bakımından, medeniyet tarihçilerini hayrete düşürecek zenginlikte olmuştur. Bu zenginliğin içinde hem başka medeniyetlerden alınıp muhafaza edilen, hem de Müslümanca üretilen fikir ve bilgiler bulunmaktadır. Bu başarı İslam medeniyeti için olduğu kadar batı medeniyeti için de paha biçilmez bir zenginliktir (Aydın, 2017: 251). İslam medeniyeti akıllıca almasını da, cömertçe vermesini de bilmiştir. Kadim Yunan medeniyetinden, Hint medeniyetinden, İran ve Roma medeniyetlerinden çok şey almıştır. Aldıklarını hem muhafaza etmiş hem de onları bir potada senteze kavuşturarak yeni eserler ortaya koymuş, Batı medeniyetinin oluşmasında kurucu ve yapıcı katkıları esirgememiştir (Aydın, 2014). İslam bilim ve teknoloji tarihçisi Fuad Sezgin'in ifadesi ile bilimsel anlamda, "Batı medeniyeti İslam medeniyetinin çocuğudur. Bilimler eski Mısır, Babil, Yunan, İslam ve Avrupa yolunu takip etmiştir. Batı bilimi adına ortaya konulanlar, İslâm bilimlerinin bir devamıdır." Sezgin, Rönesans'ın Eski Yunan medeniyetinden kaynaklandığını söyleyen ve bütün bir bilim dünyasını Eski Yunan'la irtibatlandıran batı düşüncesinin yanlışlığını sağlam delillerle ortaya koyup reddediyor. Rönesans'tan çok önce Sicilya, Güney İtalya ve Endülüs'teki İslam medeniyeti ile kurulan temaslar Modern Avrupa medeniyetine yol açtığını ortaya koyuyor (Yılmaz, 2009: 56-57). Batılı bir takım bilim insanları seküler medeniyetin doğuşu Rönesans'la başlatılmaktadır. Rönesans'ın ortaya çıkmasında Müslümanların katkısı inkâr edilemez bir gerçektir. Nitekim Batıda Rönesans ortaya çıkmasında ortaçağ İslam medeniyetini zirveye taşıyan İslam bilginlerinin çok büyük bir rolü olduğu açık açık yazılmaktadır. Ünlü tarihçi Jack Goody'nin "Tarih Hırsızlığı" (the Theft of History) kitabında belirttiği gibi, Batı da Rönesans, Doğu'ya açılma gerçekleştiğinde zaman yaşandı (Goody, 2017: 154). Avrupalıların Endülüs Müslümanlarıyla teması, onların bir yandan Platon'a, Aristo'yla Yunan felsefeleriyle, Yunan düşüncesiyle buluşmasına yol açmıştır. Açılan bu yol, Kilise'nin, Hristiyan din adamlarının toplumsal ve düşünsel hayat üzerindeki belirleyici, kuşatıcı etkisi kırılmıştır. Bu iki önemli gelişmeye yol açmıştır.

1. Geriye dönük olarak, batının ege medeniyeti ile temasının ve onunla buluşmasının yolu açılmıştır.

2. İleriye dönük olarak da Rönesans'ın ve reformasyonunun önü açılmıştır.

İslam'ın altın çağında yetişmiş olan bilginlerin ürettiği "bilgiler" Batıda bazı insaflı bilim insanlarının çalışmaları hariç tutulursa, bu birikim ve katkılar uzun süre modern öğretim ve eğitim sahasına taşınmak istenmedi. Ancak batılı insaf sahibi bilim insanları İslam medeniyetinin, Batı medeniyetine pozitif katkılar sağladığını açık yüreklilikle ortaya koymuşlardır. Major Arthur Glyn Leonard'ın ifadeleri, İslam medeniyetin seküler medeniyete katkıları açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Daha önce hiçbir doğru dürüst bilgiye sahip olmayan Avrupa, bugünkü halini İslam kültür ve medeniyetine borçludur. Bilimsel ve sosyal alanda parlak bir yükselişe erişmiş olan İslam medeniyeti, ortaçağın feodalizm ve cehalete batmış, tamamen çökmüş olan Avrupa toplumunu sefaletten kurtarmıştır. Müslümanların kurduğu sistemin sağlamlığı, eriştikleri sosyal ve entelektüel seviye, yüksek kültür ve medeniyet olmasa idi, şu anda kültür ve medeniyetin zirvesinde olmakla övünen bizler, cehaletin karanlığına batmış duruyor olacaktık. Bir Müslüman için, hakiki bilginin, herhangi bir dini düşünüşten daha önemli olduğunu, Avrupa'da sertlik ve hoşgörüsüzlük hüküm sürerken, Müslümanların engin bir müsamaha anlayışına sahip olduklarını unuttuk mu? Fethettikleri yerlerde şiddet kullanmamaları, eşsiz bir

müsamaha ve serbestlik ortamı oluşturmaları, insanlığı yeni şeylere kavuşturmaları, bizim onları davet etmemizle olmadı mı? (Leonard, Siret Ansiklopedisi: 215-216). B. Lewis'in açıkça söylediği gibi, Batı medeniyetinin sahiplendiği tecrübî bilgi (deneysel bilgi) Ortaçağda İslam dünyasında gelişmiştir. Yunan dehası nazariye (teori) ve felsefede öne çıkmıştır. Müslümanlar ise tecrübî bilgiyi geliştirdiler ve geride Batı'nın modernleşmesine yardım eden bir miras bıraktılar (Lewis, 1997: 128). Avrupa'nın bugünkü yapısının temellerini oluşturan Rönesans ve Aydınlanmanın başlatıcısı olmuşlardır. Bu sebeple batı düşüncesi İslam kültür ve medeniyetine çok şey borçludur. Braudel'e göre "Batı kapitalizmde ithal kökenli ne varsa, mahreci İslam"dır. Kambiyo *senedi (süftece)*, *commenda* adıyla bilinen sermaye ortaklığı (mudaraba), önden satış (mohatra), pirinç, ipek, şeker kamışı, kağıt, pamuk, Arap rakamları, abaküs, İslam vasıtasıyla keşfedilen yunan bilimi, barut, pusula vs. (Özel, 1996: 15).

Seküler medeniyet ise İslam medeniyetinin kendi dışındaki medeniyetlere yaklaşımının tam tersi bir tutum içindedir. Seküler medeniyet başta İslam medeniyeti olmak üzere diğer medeniyetleri gayri medeni görmekte ve kendi kendine, o medeniyetleri "medenileştirme" gibi bir misyon yüklemektedir. Batı medeniyetinin "medenileştirme misyonu", Asya ve Afrika halklarının sömürgeleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Yani seküler medeniyet emperyalist emellerine dün, "medenileştirme projesi" ile bugün ise "demokratikleştirme projesi" adı altında yürütmüştür/yürütmeye devam etmektedir. Batının "medenileştirme" ve "demokratikleştirme" projelerine rağmen Asya ve Afrika halkları "tarihin sonunda" yoklukla ve fakirlikle mücadelelerine devam etmektedirler

Seküler medeniyetin üstünlük iddiası, bir kültür veya insaniyet üstünlüğü değil, maddi üstünlüktür. Bu üstünlük de batının kazanç ve kudret ihtirasını temel alan açgözlü bir toplumun doğmuş olmasıyla birlikte "icat"ta elde edilen başarılar elde edilmiştir. Avrupa bu icatları da Çinlilerden ve Araplardan almıştır. Böylece arkadan destekli dümene ve pusulaya sahip bir gemicilik sayesinde uzaklara açılma imkânı doğmuş, birde buna barutun ve ateşli silahların geniş çapta kullanımı ile olmuştur. Özetle, Avrupa üstünlüğü bir kültür üstünlüğü değil, aksine denizcilik ve silah olmak üzere iki sektörde sahip olduğu avantaja dayanır. Batının gelişmesi, üç kıtanın sahip olduğu zenginliklerinin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya aktarılmasıydı. Az gelişmiş ülkeleri, az gelişmiş duruma sokan batının kendisidir. Gelişmişlik ve az gelişmişlik aynı sistemin, yani kapitalizmin iki bileşenidir. Az gelişmişlik olmadan, gelişmişlik asla olmaz. Az gelişmişlik, gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş olarak nitelenen ülkelerin sömürülmesinden kaynaklanmaktadır. Karl Mark Avrupa kapitalizminin "refahının" kökeninde yağma, katliam ve Amerika yerlileri ile Afrikalıların köleleştirilmesi bulunduğuna dikkat çekmektedir (Garaudy, 2012: 43-49).

Bütün bu tarihi gerçekler, seküler medeniyetin, İslam medeniyetinden çok şeyler öğrendiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık seküler medeniyetin, İslam medeniyetine pozitif bir katkılarından ziyade negatif katkıları olmuştur. İslam medeniyetinin insanlık âlemi ile buluşmasına mani olmak adına her şey yapılmıştır/yapılmaktadır. Ünlü tarihçi Jack Goody'nin Tarih Hırsızlığı (The theft of History) kitabında belirttiği gibi, tarih batı medeniyeti tarafından ele geçirilmiş ve daha medeni bir dünyanın kurulması engellenmiştir. Daha medeni bir dünyanın kurulması, İslam medeniyetinin kendi külleri üzerinden yeniden canlandırılmasına bağlıdır. Zira bir inanç sistemi olarak İslam'ın, medeniyet inşa etme imkân ve

kapasitesi hiçbir tereddüde yer bırakmayan İslami ve tarihi bir gerçektir. Bu medeniyetin güçlü manevi köklerinin Kur'an'da ve sünnette olduğu da bir realitedir.

KAYNAKÇA

- Apak, A. (2013). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (1) (Hz. Muhammed (sav) Dönemi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Attas, S. N. (1989). *Modern Çağ ve İslami Düşünüşün Problemleri*. M. E. Kılıç (Haz.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Aydın, M. S. (2016). *Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aydın, M. (2014). Medeniyetimiz ve Medeniyetler İttifakı Üzerine. *Gelenekten Geleceğe Kültür Sanat Dergisi*. 10.10.2018 tarihinde <http://www.gelenektengelecege.com/mehmet-aydin-ile-mulakat> adresinden alınmıştır.
- Berkson, H. (2017). *Yaratıcı Tekâmül*. M. Ş. Tunç (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bilge, N. (2007). *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavramları ve Kurumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bolayır, S. H. (2012). Medeniyetin Temeli ve Yeni Medeniyete Duyulan İhtiyaç. *Hece Dergisi: Medeniyet Özel Sayısı*, 186/187/188, 130-139.
- Bolayır, S. H. (1984). Rasyonalizm. *Felsefi Terimler Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Cengiz, K. (1997). *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cengiz, K. (1997). *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Dönmezer, S. (1984), *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2015). *Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı, Gelişimi Konumu*. İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Dursun, D. (2004). *Siyaset Bilimi (2. Baskı)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Emre, A. (2012). Din ve Tarih Karşısında Medeniyet. *Hece Dergisi: Medeniyet Özel Sayısı*, 186/187/188, 75-81.
- Eroğlu, A. (2102). Henri Bergson'da Bilinç-Sezgi İlişkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 81-102.
- Garaudy, R. (2102). *Medeniyetler Diyalogu*. C. Aydın (Çev.). İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Goody, J. (2017). *Tarih Hırsızlığı*. G. Ç. Güven (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Keskin, O. B. (2014). Modern Hukuki Sistemin Temelleri Üzerine Bir Giriş Çalışması: Geç Ortaçağ'da Corpus Iuris Civilis'in Keşfi ve Etkileri. *İÜHFİM*, 72(1), 599-626.
- Rahman, A. (2015). Leonard, Major Arthur Glyn. İslam, Her Moral and Spiritual Value, Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhivesellem. *Sîret Ansiklopedisi: 1. Cilt*, İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Lewis, B. (1997). The West and The Middle East. *Foreing Affairss*, 76 (1), 114-130.
- Öktem, S. (2014). *Fincanımda Cola Var!*. İstanbul: Tutikitap.
- Öktem, S. (2015). *İçimde AVM Var!*. İstanbul: Tutikitap.
- Önen, M. (1985). *Hukukun Temel Kavramları*, İstanbul: Der Yayınları.
- Özel, M., (1996). Braudel'i Niçin okumalıyız?. Braudel, F. *Medeniyet ve Kapitalizm*, M. Özel (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztürk, O. (2006). Ahlak Olgusunun Kaynağı Nedir?. *Köprü Dergisi*. 95.
- Sezgin, F. (2014). *Bilim Tarihi Sohbetleri*. S.Turan (Söyleşi). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şafak, A. (1992). *Hukuk Başlangıcı Ders Kitabı*. Ankara; Feryal Matbaacılık.
- Şentürk, R. (2017). *Açık Medeniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tahiroğlu, B. & Erdoğan, B. (2016), *Roma Hukuku Dersler*. İstanbul: Der Yayınları.
- Toynbee, A. J. (1980). *Medeniyet Yargılanıyor* U. Uyan (Çev.). İstanbul: Yeryüzü Yayınları.
- Türkeri, M. (2011). *Etik Bilinç*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Versan, V. (1986). *Kamu Yönetimi: Siyasi ve İdari Teşkilat*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2009). *Yitik Hazinesinin Kâşifi Fuat Sezgin*. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim Kültür ve Araştırma Yayın No: 16.